

«Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών»

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία

Διπλωματική εργασία

**«Οι εδραίες παιδαγωγικές αρχές κατά τους Καππαδόκες Πατέρες από την νηπιακή
έως την σχολική ηλικία»**

Φοιτήτρια: Ανθούλα Καραπουλάκη

A. M.: 150161

Πάτρα, « Ιούνιος » «2022»

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

**«Οι εδραίες παιδαγωγικές αρχές κατά τους Καρπαδόκες Πατέρες από την νηπιακή
έως την σχολική ηλικία»**

«Ανθούλα Καραπουλάκη»

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Δρ. π. Αρίσταρχος Βασίλειος Γκρέκας

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Δρ. Βασίλειος Φαναράς

Πάτρα, «Ιούνιος» «2022»

«Ανθούλα Καραπουλάκη, Οι εδραίες παιδαγωγικές αρχές κατά τους
Καπαδόκες Πατέρες από την νηπιακή έως την σχολική ηλικία»

«Στην μνήμη του πατέρα μου ...»

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε μια περιληπτική παρουσίαση του παιδαγωγικού έργου και των παιδαγωγικών αρχών των Καππαδόκων Πατέρων. Η παρουσίαση αυτή έχει βασιστεί στην ιστορικοκριτική μέθοδο και έχει αντλήσει τις πληροφορίες της από τα Πατερικά κείμενα όπου έχουν γραφτεί με την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος και την Αγία Γραφή που είναι ο Λόγος του Θεού. Η παρούσα εργασία θα εστιάσει στο παιδαγωγικό έργο των Καππαδόκων Πατέρων που δραστηριοποιήθηκαν τον 4^ο αιώνα και θα εξετάσει κατά πόσο πως οι αρχές αυτές αποτελέσαν ή όχι τις βάσεις των σύγχρονων παιδαγωγικών αρχών.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας θα γίνει μια σύντομη αναφορά στα στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου προκειμένου να οριοθετηθεί το χρονικό πλαίσιο το οποίο θα μελετηθεί στην εργασία. Έπειτα θα ακολουθήσει μια περιληπτική αναφορά στις σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές έτσι ώστε στο τέλος της εργασίας να διαπιστωθεί αν έχουν επηρεαστεί ή όχι από τις παιδαγωγικές αρχές των Καππαδόκων Πατέρων .

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα γίνει μια σύντομη αναφορά στους Πατέρες της Εκκλησίας και μια εκτενέστερη στους Καππαδόκες Πατέρες καθώς εκείνοι αποτελούν το αντικείμενο μελέτης της εργασίας. Ο Βασίλειος ο Μέγας , ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός και ο Γρηγόριος ο Νύσσης θα αποτελέσουν τον πυρήνα της μελέτης της εργασίας αυτής.

Στο τρίτο μέρος θα διαπιστωθεί αν και κατά πόσο οι παιδαγωγικές αρχές των Καππαδόκων Πατέρων επηρέασαν και σε τι βαθμό τις σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές. Αν η παιδαγωγική επιστήμη εκείνης της εποχής με τις βάσεις που έβαλαν οι Καππαδόκες Πατέρες εξελίχθηκε και έφτασε έως και στο σήμερα. Έτσι, όταν γίνει παρουσίαση της σημερινής παιδαγωγικής και συγκριθεί με εκείνης των Καππαδόκων πατέρων στα θέματα της διαπαιδαγώγησης και της εκπαίδευσης των παιδιών θα διασαφηνιστεί αν συσχετίστηκε και επηρεάστηκε από εκείνη των Πατέρων.

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Περιεχόμενα.....	2
Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	4
Μέρος Α΄	
1. Τα στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου.....	7
2.Οι σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές	13
Μέρος Β΄	
3. Οι Πατέρες της Εκκλησίας	17
3.1.Οι Καππαδόκες Πατέρες.....	18
3.2.Ο Βασίλειος ο Μέγας.....	22
3.3.Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός	27
3.4. Ο Γρηγόριος ο Νύσσης.....	31
Μέρος Γ΄	
4. Οι παιδαγωγικές αρχές των Καππαδόκων Πατέρων στις σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές.....	33
Επίλογος.....	38
Βιβλιογραφία	42

Πρόλογος

Ως εκπαιδευτικός της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης προσπάθησα να μελετήσω το παιδαγωγικό έργο των Καππαδόκων Πατέρων καθώς και πως αυτό επηρέασε ή όχι την σύγχρονη παιδαγωγική. Στην παρούσα εργασία, έγινε προσπάθεια προσέγγισης των παιδαγωγικών αρχών των Καππαδόκων Πατέρων, οι οποίοι ήταν ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος Νύσσης και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός και σύγκρισης του έργου τους με τις σύγχρονες παιδαγωγικές απόψεις και αρχές. Η ανακάλυψη της ύπαρξης ή μη κοινών παιδαγωγικών αρχών ανάμεσα στους σύγχρονους παιδαγωγούς και τους Καππαδόκες Πατέρες, αποτέλεσε σκοπό της παρούσας εργασίας. Θα γίνει προσέγγιση της συνάφειας των απόψεων των σύγχρονων παιδαγωγών με εκείνες των Καππαδόκων Πατέρων, ώστε να αποδειχτεί ή όχι αν έχουν επηρεαστεί από Εκείνους. Θα εξεταστεί στην παρούσα εργασία η διαχρονικότητα των παιδαγωγικών αρχών και μεθόδων των Καππαδόκων Πατέρων και η συμβολή τους στις σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές.

Το παιδαγωγικό έργο που άσκησαν οι Καππαδόκες πατέρες δεν χαρακτηρίστηκε αδικώς ως σπουδαίο αφού ήταν Εκείνοι που μέσω των παιδαγωγικών αρχών τους επηρέασαν την αγωγή των ανθρώπων του 4^{ου} αιώνα αλλά και μέχρι του 21^{ου}. Το παιδαγωγικό τους έργο χαρακτηρίζεται από την βαθιά πίστη τους προς το Θεό, άρα από την έμπρακτη αγάπη προς τον Θεό και τον συνάνθρωπο, αφού ο Θεός είναι αγάπη. Το έργο τους θεωρήθηκε σπουδαίο καθώς πέραν από τις προσωπικές τους εμπειρίες ήταν καθοδηγούμενο από το Άγιο Πνεύμα που φώτιζε τις ζωές τους. Το σπουδαίο τους έργο εστίασε στην σύνδεση της θεολογίας με τον ελληνισμό. Ακόμη η αφοσίωση τους στην αγωγή και την παιδεία των νέων έκανε το παιδαγωγικό τους έργο σπουδαίο για αυτό και όπως θα δούμε φαίνεται ότι επηρέασε τις σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές.

Οι Καππαδόκες Πατέρες παρέδωσαν μια παιδεία προσωποκεντρική, με την αγάπη και την ελευθερία αλλά και τον σεβασμό του ανθρώπινου προσώπου να αποτελούν τα τρία βασικά χαρακτηριστικά της. Χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τον Θεό που αποτέλεσε πρότυπο παιδαγωγού για τους Πατέρες. Οι παιδαγωγικές αρχές εφαρμόζονται επιτυχώς όταν ο παιδαγωγός κατέχει την θέση του πνευματικού πατέρα, καθώς τότε μόνο επιτυγχάνεται η συγκρότηση ελεύθερων και δυνατών προσωπικοτήτων που θα δίνουν απλόχερα ανιδιοτελή αγάπη αλλά και αλληλεγγύη στους συνανθρώπους τους.

Η παιδευτική διαδικασία μεταλαμπαδεύοντας στους παιδαγωγούμενους ανιδιοτελή αγάπη και χριστιανικές αρετές γαληνεύει τις ψυχές τους , με τον παιδαγωγό να παίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Μέσα από την βιωματική μάθηση ο παιδαγωγός αποτελεί ζωντανό παράδειγμα των αρετών του, των ηθικών αρχών του αλλά και των αξιών του. Πρέπει να αποτελεί πρότυπο στη σύγχρονη κοινωνία που την διέπει η αντιστροφή και η έκπτωση των αξιών και των αρετών.

Το παιδαγωγικό έργο των Καππαδόκων Πατέρων πραγματοποιήθηκε με την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος, γεγονός που του αποδίδει κύρος. Φωτισμένοι από το Άγιο Πνεύμα και με αδιαμφισβήτητη πίστη στην Εκκλησία διατύπωσαν το παιδαγωγικό τους έργο και έτσι συνέβαλαν καθοριστικά στην παιδεία του ελληνικού έθνους μέχρι και σήμερα.

Έδωσαν ιδιαίτερο βάρος στα μέσα της αγωγής σύμφωνα με τους οποίους δεν είναι άλλα από την οικογένεια, το σχολείο και την εκκλησία. Τα προαναφερθέντα μέσα ασκούν σημαντική επιρροή στην διαμόρφωση της προσωπικότητας των ανθρώπων. Ο Μ. Βασίλειος ήταν ο δημιουργός των μοναστηριακών σχολειών μέσω των οποίων εφαρμόστηκε το πρώτο παιδαγωγικό σύστημα, το οποίο καθοδηγούσε τους παιδαγωγούς με το να τους θέτει τους εκπαιδευτικούς στόχους και τα εκπαιδευτικά μέσα. Ανώτερος σκοπός των μοναστηριακών σχολείων ήταν η αγωγή μέσω της θωράκιση των παιδιών με ηθικές αξίες και αρχές.

Εισαγωγή

Το έργο των Καππαδόκων Πατέρων που δραστηριοποιήθηκαν τον 4^ο αιώνα έχει χαρακτηριστεί ως φιλανθρωπικό, κοινωνικό αλλά και παιδαγωγικό με στοιχεία παντρεμένα από τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό και τον βυζαντινό. Οι παιδαγωγικές αρχές τους αποτελέσαν τις βάσεις των σύγχρονων παιδαγωγικών αρχών, καθώς παραμένουν μέχρι και σήμερα σύγχρονες και διαχρονικές.

Το έργο των Καππαδόκων είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τις αρχές της Εκκλησίας, γραμμένο σε γλώσσα κατανοητή ακόμη και από τους σύγχρονους παιδαγωγούς. Το παιδαγωγικό τους έργο, θεωρήθηκε ως θεμελιώδης των παιδαγωγικών αρχών. Οι τρεις

Καππαδόκες θεολόγοι δημιούργησαν το τριαδικό δόγμα, καθώς και έβαλαν τις βάσεις των αρχών του χριστιανισμού, που είχαν ως βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και πνεύμα .

Η παιδεία μελετήθηκε πρώτα από τους αρχαίους Έλληνες, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι ο πολιτισμός τους ήταν παιδευτικός. Εμβάθυναν στα φιλοσοφικά προβλήματα της παιδείας αφού πρώτα την οργάνωσαν και την ερεύνησαν¹. Η αγωγή του κάθε ατόμου σύμφωνα με τη φύση του, αποτέλεσε τον κύριο σκοπό της και απώτερο την κατάκτηση της ικανότητας της αυτογνωσίας. Ο αυτοσκοπός της αγωγής ήταν η ανάπτυξη του σώματος και της ψυχής σε μια ισορροπία, πάντα σε ένα πλαίσιο ελευθερίας κινήσεων του ανθρώπου. Αρχή και τέλος του ελληνικού πολιτισμού, ήταν ο άνθρωπος που μέσω της βασισμένης παιδείας στις πνευματικές αξίες θα έφτανε στην τελείωση. Το Ελληνικό πνεύμα και η παιδεία βασίζονται στην ελευθερία του ανθρώπου καθώς χωρίς εκείνη δεν υφίσταται παιδεία.

Η αγωγή και η μόρφωση περιλαμβάνονται στον όρο “παιδεία”², που παραπέμπει σε μια κοινωνική ενέργεια, με την προϋπόθεση της ύπαρξης της συνειδητής και σκόπιμης ενέργειας του παιδαγωγού προς τον παιδαγωγούμενο. Το πολιτικό σύστημα είναι αυτό που χαράζει τις κατευθυντήριες γραμμές της εκάστοτε παιδείας.

Το παιδαγωγικό έργο των Καππαδόκων Πατέρων πραγματοποιήθηκε με την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος, γεγονός που του αποδίδει κύρος. Φωτισμένοι από το Άγιο Πνεύμα και με αδιαμφισβήτητη πίστη στην Εκκλησία διατύπωσαν το παιδαγωγικό τους έργο και συνέβαλαν καθοριστικά στην παιδεία του ελληνικού έθνους.

Στην παρούσα εργασία, θα πραγματωθεί μια ανασκόπηση στο παιδαγωγικό έργο των Καππαδόκων Πατέρων, με έμφαση στη συμβολή τους στις σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές. Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από τα Πατερικά κείμενα και το συγγραφικό έργο των Πατέρων και από την Καινή Διαθήκη. Έλαβε χώρα μια ιστορικοκριτική μέθοδος βασισμένη στα κείμενα. Η παρουσία και η ενέργεια του Αγίου Πνεύματος στο παιδαγωγικό έργο των Πατέρων, συντέλεσε ώστε να γίνει βαρυσήμαντο γι αυτό και υμνούνται από την Εκκλησία.

Η παιδεία του ελληνικού έθνους, επηρεάστηκε σημαντικά από το έργο των Καππαδόκων Πατέρων, όπως έγραψε και ο ακαδημαϊκός Παναγιώτης Μπρατσιώτης. Αναφερόμενος στο γεγονός ότι υπήρξαν μεγάλοι δάσκαλοι, καθώς και ότι συνδύασαν την Ορθόδοξη Εκκλησία

---

¹ Βασίλειος Τατάκη, *Παιδαγωγική*, Αστήρ, Αθήνα, 1978, σσ. 7-14.

² Γιάννη Χαραλαμποπούλου, *Γεν. Παιδαγωγική*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1983, σσ. 58-77.

με το ελληνικό έθνος³. Η αγωγή δεν θεωρήθηκε αδίκως σπουδαία τέχνη καθώς είναι εκείνη που προάγει τον πολιτισμό αφού μέσω εκείνης διαμορφώνονται οι επερχόμενοι πολίτες. Η αγωγή και η εκπαίδευση αποτέλεσαν ανέκαθεν θεμελιώδες ζητήματα που τροποποιούνται και μορφοποιούνται ανάλογα την κοινωνία και τις αρχές που την διακατέχουν.

Η εκπαίδευση και η αγωγή επηρεάστηκαν από την κλασική παιδεία, την αρχαία ελληνική σκέψη και την φιλοσοφία, τον Χριστιανισμό αλλά και από το κίνημα του Διαφωτισμού. Η αγωγή που επηρεάστηκε από τον Χριστιανισμό ξεπερνάει την ανθρωπιστική ιδέα και την κοινωνική συμπεριφορά που περικλείονται σε αυτή. Η αγωγή αυτή ονομάστηκε θεανθρώπινη καθώς έχει τα θεμέλια της στον Χριστιανισμό και βασίζεται στη διδασκαλία του Χριστού. Η προαναφερθέντα αγωγή έχει σκοπό να ταυτίσει την ανθρώπινη ζωή με το καθ' ομοίωση του Χριστού.

Η αρχή της χριστιανικής παιδείας έγινε κατά τον 4ο και 5ο αιώνα, όπου έζησαν οι Καππαδόκες Πατέρες, ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος και Γρηγόριος Νύσσης. Οι Καππαδόκες Πατέρες χαρακτηριζόταν από υψηλό μορφωτικό επίπεδο και βαθειά πνευματικότητα. Θεωρήθηκαν πρεσβευτές του πνεύματος των ελληνικών γραμμάτων καθώς έβαλαν τις βάσεις της ελληνορθόδοξης παιδείας που έχει διαχρονικό χαρακτήρα. Όπου παιδεία νοείται η εκπαίδευση αλλά και η διαπαιδαγώγηση των νέων με απώτερο σκοπό την πνευματική και ηθική διάπλαση τους. Η αγωγή επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες με κυριότερο τον ίδιο τον παιδαγωγό, ο οποίος ανάλογα με τον χαρακτήρα του και τις πράξεις του δρα αποφασιστικά στον παιδαγωγούμενο μέσω της αγωγής που ασκεί.

---

³ Παναγιώτης Μπρατσιώτης, *Η δια μέσου των αιώνων επιβίωσις των Τριών Ιεραρχών. Λόγος εις την εορτήν των Τριών Ιεραρχών*, Αθήνα, 1939, σ. 30.

Μέρος Α΄

1. Τα στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου.

Σύμφωνα με τον Αμερικανό ψυχολόγο, αλλά και ψυχαναλυτή Erik Erikson (1902-1994), έχουμε την “Ψυχοκοινωνική Θεωρία” βάση της οποίας τα στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου χωρίζονται ανά ηλικία, ξεκινώντας από την γέννηση μέχρι την ενήλικη ζωή. Οριοθετούνται σε φάσεις όπου η κάθε μια έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά με έμφαση στο ότι οι ηλικίες είναι προσεγγιστικές ανά στάδιο⁴.

Πρώτο στάδιο της ανάπτυξης του ανθρώπου, όπως είναι λογικό, αντιστοιχεί στην ηλικία του από τη στιγμή της γέννησης του έως τους πρώτους δώδεκα με δεκαοκτώ μήνες ζωής. Εδώ εμφανίζεται η εμπιστοσύνη αλλά και η δυσπιστία, το ποιο από τα δυο θα κυριαρχήσει εξαρτάται από την υποστήριξη που θα λάβει κάθε άτομο από το οικογενειακό του περιβάλλον. Αν είναι σε ικανοποιητικό επίπεδο, τότε στο άτομο κυριαρχεί το συναίσθημα της εμπιστοσύνης, αντιθέτως αν δεν είναι τότε κυριαρχεί η ανασφάλεια και κατά συνέπεια ο φόβος. Εδώ λαμβάνει χώρα η απόλυτη εξάρτηση του παιδιού από τους γονείς του, καθώς είναι εκείνοι που καλύπτουν τις ανάγκες του, έτσι δημιουργείται η πρώτη σχέση εμπιστοσύνης για το παιδί. Γνωστό και ως συναίσθημα της «βασικής εμπιστοσύνης», που βασίζεται αποκλειστικά στο ένστικτο, απουσιάζοντας η λογική επιβεβαιώνεται από την Γνωστική Ψυχολογία. Σε αυτό το στάδιο κυριαρχούν τα συναισθήματα της καλοσύνης και της εμπιστοσύνης προς τους άλλους, όταν καλύπτονται οι ανάγκες του μωρού. Η μητέρα παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του κοινωνικού παράγοντα για την ανάπτυξη του μωρού, καθώς συνήθως είναι εκείνη που αναλαμβάνει την φροντίδα του μωρού.

Το δεύτερο στάδιο αντιστοιχεί στο τέλος του πρώτου σταδίου έως την ηλικία των τριών ετών και χαρακτηρίζεται από την αυτονομία και την αμφιβολία. Έτσι ο άνθρωπος αποκτάει τον αυτοέλεγχο του και γίνεται ανεξάρτητος, γεγονός που είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ελευθερία των κινήσεων που θα του επιτρέψουν οι γονείς του και κατά πόσο υπερπροστατευτικοί θα είναι απέναντι του. Σε αυτό το στάδιο χαρακτηρίζεται από την αυτονομία κατά της ντροπής και της αμφισβήτησης αφού ξεκινάει η σωματική κίνηση και η διανοητική λειτουργία του μωρού. Η αυτονομία που του παρέχεται από τους γονείς θα

---

⁴ Γιάννης Κουγιουμουτζάκης (επιμ.), *Αναπτυξιακή Ψυχολογία. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο

επηρεάσει την περιθωριοποίηση και την ανασφάλεια που θα αναπτύξει το άτομο. Σε αυτό το στάδιο το άτομο αποκτάει τον αυτοέλεγχο και την αυτοπεποίθηση, που θα τον ακολουθεί σε όλη του τη ζωή και τα δύο αυτά τα χαρακτηριστικά του θα επηρεαστούν από το γονικό περιβάλλον.

Το τρίτο στάδιο, επικεντρώνεται στην ηλικία των τριών ετών έως και των έξι και δίνει έμφαση στην πρωτοβουλία αλλά και την ενοχή. Η ενοχή απορρέει από την αρνητική κριτική για τις πρωτοβουλίες που θα λάβει, όταν θα προσπαθήσει να ανακαλύψει νέους τρόπους δράσης στις δραστηριότητες που θα ασχοληθεί. Εδώ εμφανίζεται η πρωτοβουλία κατά της ενοχής, όπου το παιδί γίνεται ενεργητικό πατώντας στα βήματα των γονιών του. Όταν το περιβάλλον παροτρύνει τις πρωτοβουλίες του παιδιού, τότε το παιδί ωριμάζει πιο γρήγορα απαλλαγμένο από το συναίσθημα της τύφης και της ενοχής.

Το τέταρτο στάδιο, μας μιλάει για την ηλικία των πέντε με έξι ετών, έως την εφηβεία και για την φιλοπονία και την κατωτερότητα. Η επάρκεια θα επέλθει μόνο μετά την ενθάρρυνση του περίγυρού του, αλλιώς η αποθάρρυνση θα επιφέρει κατωτερότητα και ανικανότητα. Σε αυτό το στάδιο, έχουμε την εργατικότητα κατά αισθήματος κατωτερότητα, αφού εδώ αρχίζει η σύγκριση του ατόμου με τους συνομήλικούς του μέσα πια και στο σχολικό περιβάλλον. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον θα αναπτύσσει σταδιακά το πνεύμα ομαδικότητας και της συνεργασίας με τους συνομηλίκους. Η ενθάρρυνση από το περιβάλλον αποτελεί προϋπόθεση για να αναπτύξει αυτές τις δεξιότητες, σε αυτό το στάδιο το σχολικό του περιβάλλον έχει πρωταρχικό ρόλο.

Το πέμπτο στάδιο, είναι η εφηβεία όπου την χαρακτηρίζει η ταυτότητα και η σύγχυση των ρόλων. Η ταυτότητα βρίσκεται στο ποιος είσαι, νιώθοντας αβεβαιότητα. Σε περίπτωση σύγχυσης, θα επικρατήσει η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα για το άμεσο, αλλά και απώτερο μέλλον. Εδώ κάνουμε λόγο για την ταυτότητα κατά σύγχυσης των ρόλων σε αυτό το στάδιο ξεκινάει περίπου στα δώδεκα χρόνια, όπου και έχει την αφετηρία της η εφηβεία. Το έκτο στάδιο αφορά την πρώιμη ενήλικη ζωή, με κύρια χαρακτηριστικά την οικειότητα αλλά και την απομόνωση. Χαρακτηρίζεται ως ψυχοκοινωνικό στάδιο, αφού μέσα σε αυτό αναπτύσσονται οι σεξουαλικές αλλά και οι φιλικές σχέσεις. Η απουσία τους θα επιφέρει φόβο προς τις σχέσεις των ανθρώπων. Εδώ έχουμε την οικειότητα κατά της απομόνωσης που εκτίνεται περίπου από την ηλικία των είκοσι χρόνων.

Το έβδομο στάδιο, αφορά την μέση ενήλικη ζωή, με την παραγωγικότητα και την στασιμότητα να την απασχολούν. Η αφοσίωση στις ανθρώπινες και στις επαγγελματικές

σχέσεις του θα αποκτηθούν σε αυτό το στάδιο. Εδώ έχουμε την παραγωγικότητα κατά της απραξίας και ξεκινάει περίπου στην τέταρτη δεκαετία του ανθρώπου.

Τέλος, το όγδοο στάδιο αντικατοπτρίζει την ύστερη ενήλικη ζωή, με χαρακτηριστικό την ακεραιότητα του Εγώ αλλά και την απόγνωση. Σε αυτό το στάδιο, ο άνθρωπος ή θα νιώθει ευχαρίστηση ή πικρία για τα όσα έχει κατακτήσει στο πέρας της ζωής του. Εδώ έχουμε την πληρότητα του Εγώ κατά της απελπισίας και απευθύνεται στην τρίτη ηλικία.

Σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης του ανθρώπου, κυρίαρχο ρόλο παίζει ο περίγυρος του , με σημαντικότερους όλων τους γονείς και το σχολικό περιβάλλον. Ο Erik Erikson⁵, μας ενημερώνει ότι η ανάπτυξη προσωπικότητας ακολουθεί μια προκαθορισμένη σειρά αφού το ένα στάδιο βασίζεται στο προηγούμενο. Σε όλα τα στάδια ο άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με μια ψυχοκοινωνική κρίση, που επιφέρει αρνητικό ή και θετικό πρόσημο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου. Οι ψυχοκοινωνικές φύσεως κρίσεις, φέρνουν σε σύγκρουση και εμπλοκή τις ψυχολογικές ανάγκες του ατόμου με τις ανάγκες της κοινωνίας. Η απόκτηση των βασικών αρετών που αποτελούν δυνάμεις με την δημιουργία μιας υγιούς προσωπικότητας προϋποθέτουν την επιτυχή ολοκλήρωση του κάθε σταδίου, με απώτερο στόχο την επίλυση μελλοντικών κρίσεων. Η μη επιτυχής ολοκλήρωση κάποιου σταδίου, προαναγγέλλει την πιθανή αποτυχία της ολοκλήρωσης των επόμενων σταδίων με συνέπεια τη δημιουργία μιας διαταραγμένης προσωπικότητας, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την διαστρεβλωμένη αίσθηση του εαυτού. Το χρονικό όριο που θα επιλυθούν τα οκτώ προαναφερθέντα στάδια, είναι εύκαμπτο, καθώς η επίλυσή τους μπορεί να πραγματοποιηθεί και μεταγενέστερα. Τα οκτώ ψυχοκοινωνικά στάδια του Erik Erikson⁶ χαρακτηρίζονται από ποικίλα γεγονότα που συνοδεύονται από έντονα συναισθήματα.

Μια άλλη πληρέστερη διάσταση σχετικά με τη γνωστική και εξελικτική ψυχολογία παρουσίασε ο Jean Piaget⁷, φιλόσοφος, φυσικός, αλλά και ψυχολόγος. Το στίγμα του στη γνωστική ψυχολογία υπήρξε ανεξίτηλο έως και σήμερα οι θεωρίες του γύρω από την ανάπτυξη του ατόμου θεωρούνται οι επικρατέστερες και οι πλέον επιστημονικά τεκμηριωμένες. Αφιέρωσε σημαντικό μέρος της ζωής του και της έρευνάς του στη μελέτη των παιδιών. Άκουγε προσεκτικά τον τρόπο που αυτά εκφράζονται, αναπτύσσουν ποικίλες σκέψεις και λαμβάνουν αποφάσεις. Μέσα από αυτή τη συστηματική παρακολούθηση, αλλά

---

⁵ Erik Erikson, *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία*, Καστανιώτη, Αθηνά, 1990, σ.σ.15-23.

⁶ Οπ.π.

⁷ Jean Piaget and Bärbel Inhelder., *The Psychology of the Child*. Basic Books, New York, 1969, σ.σ. 12-25.

και τη μελέτη των προγενέστερων ερευνών κατέληξε σε κάτι τόσο απλό, αλλά συνάμα και σημαντικό ότι «Τα παιδιά δε σκέφτονται όπως οι μεγάλοι!».

Σύμφωνα με τον Πιαζέ η εξέλιξη του ανθρώπου μέχρι την ηλικία των είκοσι χρόνων περνάει από τέσσερα στάδια⁸. Το πρώτο εξελικτικό στάδιο σύμφωνα με τον Πιαζέ είναι αυτό της αισθητηριοκινητικής νόησης και χαρακτηρίζει την εξέλιξη του ανθρώπου από τη στιγμή της γέννησης, έως την ηλικία των δύο χρόνων. Στο αρχικό αυτό στάδιο το βρέφος οφείλει τα επιτεύγματα του στον συντονισμό των αισθητηριακών αντιλήψεων αλλά και των κινήσεων. Οι δραστηριότητες του σε αυτή την ηλικία δεν είναι σύνθετες καθώς απουσιάζουν οι σύνθετοι συλλογισμοί και σκέψεις. Εδώ συναντάται η «αναγνωριστική μνήμη» αφού επικρατεί πλήρη άγνοια του περιβάλλοντος χώρου και η αντίληψη του βρίσκεται σε συνεχή εξάρτηση με την άμεση επαφή με τα αντικείμενα μέσω των αισθήσεων του. Η κάλυψη των αναγκών του βρέφους σε αυτή την ηλικία εξαρτάται από την ενεργοποίηση των αισθήσεων σε σχέση με την κινητική του αντίδραση όταν έρχεται σε επαφή με τα αντικείμενα του άμεσου περιβάλλοντός του.

Ο Piaget διαίρεσε την εξέλιξη του ανθρώπου σε έξι υπό περιόδους⁹ σύμφωνα με τις οποίες το άτομο μεταβαίνει από την βρεφική ηλικία στην εξερεύνηση του κόσμου απαλλαγμένο από τον εγωκεντρισμό. Χαρακτηριστικό τους είναι η επανάληψη των πράξεων που επιφέρουν ευχάριστα συναισθήματα στα άτομα. Η επεξεργασία των ερεθισμάτων που δέχονται καθημερινά από το περιβάλλον και η μίμηση των πράξεων και των κινήσεων των μεγαλύτερων χαρακτηρίζουν αυτά τα υποστάδια γεγονός που δεν παύει να υποδεικνύει την ημιτελή αντίληψη των αντικειμένων αλλά και του περιβάλλοντος που τα περιβάλλει. Εδώ τοποθετείται και η αφετηρία των στόχων με σκοπό την επίτευξή τους, που αντικαθιστούν τις τυχαίες κινήσεις και αντιδράσεις. Η εξερεύνηση του περιβάλλοντος, πραγματώνεται με σύνθετο τρόπο, με απώτερο στόχο την ανακάλυψη του κόσμου μέσω «της δοκιμής» και του «λάθους». Οι «αναπαραστάσεις», εμφανίζονται σε αυτό το στάδιο αφού υπάρχει μερική αντίληψη του περιβάλλοντος.

Το δεύτερο στάδιο, ονομάζεται ως στάδιο της προ-ενεργητικής νόησης και ακολουθεί χρονικά το πρώτο έως την ηλικία έξι χρόνων. Εδώ ο Πιαζέ¹⁰ κάνει λόγο για το στάδιο της

---

⁸ Beilin, H. (1997). Η διαρκής συμβολή του Piaget στην αναπτυξιακή ψυχολογία. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επιμ.), *Αναπτυξιακή Ψυχολογία. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, σ.σ. 18-19.

⁹ Όλγα Πανοπούλου-Μαράτου, *Παιδί, Επιστήμη και Ψυχανάλυση. Οι διαδρομές του Jean Piaget*, Καστανιώτης, Αθήνα: 1998 σ.26.

¹⁰ Οπ.π.

«προ-λογικής νόησης» εδώ βρίσκονται και τα παιδιά της ηλικίας που θα μελετηθούν στην παρούσα εργασία, ιδίως της ηλικίας 4-6 χρόνων. Εδώ επικρατεί σύγχυση των πράξεων των παιδιών καθώς δεν έχουν κατακτήσει ακόμη στο έπακρο τις νοητικές τους ενέργειες. Οι λογικοί συλλογισμοί δεν αποτελούν την βάση των ενεργειών του. Η νηπιακή ηλικία, λειτουργεί ως μεταβατική της βρεφικής στην παιδική, όπου στη βρεφική η σκέψη βασίζεται στη δράση ενώ στην παιδική στις εσωτερικές διεργασίες¹¹. Τα σύμβολα, οι λέξεις και οι κινήσεις χρησιμοποιούνται με σκοπό την αναπαράσταση της πραγματικότητας. Η δοκιμή και το λάθος εγκαταλείπονται και την θέση τους παίρνουν τα σχήματα και οι αναπαραστάσεις που έχουν στο μυαλό τους προκειμένου να ληφθεί μια ορθή απόφαση.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό σε αυτό το στάδιο είναι η ανάπτυξη της μίμησης των πράξεων των συνομηλίκων αλλά και των ενηλίκων που έρχονται σε επαφή με τα παιδιά. Η εστίαση της προσοχής σε αυτή την ηλικία αφορά στη «μία και μόνο διάσταση του προβλήματος», καθώς η ανάπτυξη της ικανότητας επεξεργασίας των πραγματικών διαστάσεων όπως είναι το ύψος, το μήκος και το πλάτος. Η απόλυτη λογική σκέψη δεν έχει κατακτηθεί ακόμη καθώς δεν μπορούν να επεξεργαστούν ταυτόχρονα πολλοί παράμετροι. Ο εγωκεντρισμός και η παρουσία άλογων συλλογισμών χαρακτηρίζει την σκέψη του παιδιού σύμφωνα με τον Πιαζέ¹² και ο φαινομενικός κόσμος συγχέεται με τον πραγματικό.

Με τον εγωκεντρισμό που χαρακτηρίζει το παιδί σε αυτή την ηλικία τοποθετείται ο εαυτός του πάντα στο κέντρο της κάθε σκέψης του, γεγονός που παρουσιάζει έκπτωση όσο μεγαλώνει το παιδί. Άρα ο εγωκεντρισμός και η ηλικία του παιδιού είναι δυο αντιστρόφως ανάλογοι όροι καθώς ο εγωκεντρισμός είναι αποτέλεσμα της απουσίας της αποστασιοποίησης. Τα παιδιά βλέπουν τον κόσμο μονάχα μέσα από τα μάτια τους, αγνοώντας τα μάτια των άλλων! Απόρροια αυτού είναι η απουσία της ανάγκης της επικοινωνίας του με τους συνανθρώπους του και έτσι μένει στις δικές του σκέψεις και στο εγώ του. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό αυτής της ηλικίας είναι η σύγχυση ανάμεσα στην πραγματικότητα και του φαινομενικού. Τα παιδιά στην ηλικία των πέντε, εστιάζουν σε αυτό που φαίνεται και τους εντυπωσιάζει, καθώς έλλειψη της δυνατότητας διάκρισης του φαίνεσθε με το γίνεσθαι.

Οι ορθολογικές σκέψεις στην ηλικία των 4-6 ετών δεν εμφανίζονται με συχνότητα γεγονός που οφείλεται στη δυσκολία παραγωγής ορθολογικών σκέψεων, που συνδυάζουν την αιτία με

---

¹¹ Jean Piaget and Bärbel Inhelder., *The Psychology of the Child*. Basic Books, New York, 1969, σ.σ. 12-25.

¹² Όπ.π.

το αιτιατό. Εδώ έχουν τις ρίζες τους οι πολλές ερωτήσεις που κάνουν τα παιδιά, καθώς η σκέψη τους είναι μεταγωγική και όχι παραγωγική. Οι αφηρημένες και τυχαίες σκέψεις απουσιάζουν σε αυτή την ηλικία από τις σκέψεις των παιδιών. Τα παιδιά σκέφτονται με νέες έννοιες σύμφωνα με τις οποίες λειτουργούν τα παιδιά, οι πιο σημαντικές σύμφωνα με τον Πιαζέ είναι η Αποκέντρωση που σχετίζεται με την δυνατότητά τους να εστιάζουν και να επεξεργαστούν παράλληλα περισσότερα από ένα χαρακτηριστικά ενός αντικειμένου και αναλύουν με βάση παραπάνω του ενός κριτηρίου. Ένα ακόμη, είναι η Διατήρηση που συσχετίζεται με την ικανότητα του παιδιού να κατανοεί ότι οι ιδιότητες παραμένουν ακόμη και αν φαινομενικά αλλάζουν.

Επιπλέον η Λογική αναγκαιότητα συνδέεται άμεσα με την άποψη ότι κάποια χαρακτηριστικά λογικά παραμένουν σταθερά, παρά την μεταβολή της εξωτερικής τους εμφάνισης. Επίσης, η Ταυτότητα που μας δείχνει την ικανότητα της αντίληψης ότι η απλή μεταβολή στο εξωτερικό περίβλημα δεν επηρεάζει την ιδιότητα. Η Αντιστάθμιση που δείχνει την ικανότητα του παιδιού να πραγματώνει συγκρίσεις με βάση τη λογική, τις μεταβολές και τις όψεις του ίδιου θέματος.

Η Αντιστρεψιμότητα αντικατοπτρίζει τη διεξοδική σκέψη προτού την υλοποιήσει. Με την ανάπτυξη των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών που αναπτύσσονται στο παιδί αυτής της ηλικίας μειώνεται αισθητά ο εγωκεντρισμός του. Το τρίτο στάδιο είναι αυτό της ενεργητικής νόησης που ξεκινάει από τον έκτο χρόνο της ζωής του ανθρώπου έως και το δωδέκατο. Τελευταίο έρχεται το στάδιο της τυπικής νόησης, που ξεκινά από το δωδέκατο έτος της ζωής του ανθρώπου έως και το δέκατο ένατο. Μιλάει για την συμπεριφορά του ατόμου κατά τη διάρκεια της εφηβείας αντίστοιχα με το πέμπτο στάδιο του Έρικσον. Το τρίτο και το τέταρτο στάδιο αποτελούν τον συνδετικό κρίκο της παιδικής ηλικίας με την ωριμότητα και την ενηλικίωση του παιδιού δεν θα γίνει ανάλυση καθώς δεν αποτελούν μέρος της παρούσας εργασίας.

2.Οι σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές.

Οι σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές, βασίζονται στην ανάπτυξη και στην εκπαίδευση των παιδιών. Οι βάσεις για την ανάπτυξη των παιδιών βρίσκονται στην προσχολική και σχολική εκπαίδευση καθώς και στο οικογενειακό περιβάλλον. Η αλληλεπίδραση με το περιβάλλον οικοδομεί την γνώση είτε έχει να κάνει με το φυσικό είτε με το κοινωνικό περιβάλλον. Οι παιδαγωγικές αρχές στηρίζονται και σέβονται την μοναδικότητα της προσωπικότητας του κάθε παιδιού. Η προσέγγιση της γνώσης γίνεται με ποικίλες διδακτικές σημαντικότερη όλων είναι η παρατήρηση.

Σύγχρονοι Παιδαγωγοί υποστηρίζουν την άμεση σχέση της φύσης με την αγωγή, έτσι δημιουργήθηκε η ψυχοδυναμική σχολή που στηρίζει ότι η κοινωνική και γνωστική συμπεριφορά επηρεάζεται άμεσα από το περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγαλώνει το παιδί¹³. Απώτερος σκοπός των παιδαγωγικών αρχών είναι η δημιουργία υγιών προσωπικοτήτων, γεγονός που θα επιτευχθεί μονάχα με την συνεργασία της οικογένειας με το σχολείο και με το εκπαιδευτικό προσωπικό που οργανώνει το μαθησιακό περιβάλλον και σχεδιάζει την εκπαιδευτική διαδικασία βάση των αναγκών των μαθητών του. Στην εκπαιδευτική διαδικασία θέτονται σε εφαρμογή ποικίλες διδακτικές μεθοδολογίες, με απώτερο στόχο την αποτελεσματική μάθηση. Η άμεση σχέση της φύσης με την αγωγή, έτσι δημιουργήθηκε η ψυχοδυναμική σχολή, που στηρίζει ότι η κοινωνική και γνωστική συμπεριφορά επηρεάζεται άμεσα από το περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγαλώνει το παιδί.¹⁴ Επιπρόσθετα, έχουμε και την ανθρωπιστική σχολή η οποία βασίζεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος από την στιγμή της γέννησής του έχει έμφυτη τη δυνατότητα εξέλιξής του μέσα από την πορεία της ζωής του¹⁵.

Η Παιδαγωγική Επιστήμη δημιούργησε την σύγχρονη επιτακτική ανάγκη ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων μαθητών και εκπαιδευτικών αλλά και τη σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία. Έτσι, το σχολείο γίνεται προπαρασκευαστικό της ζωής και οφείλει να κοινωνικοποιήσει τα παιδιά, φέρνοντάς τα σε άμεση επαφή με το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Η σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη θέλει ενεργητικούς μαθητές που θα ολοκληρώσουν την αγωγή τους. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους από την ποσότητα της ύλης, στην ποιότητα μέσω της έρευνας και της εμπειρίας είναι γεγονός¹⁶. Ο ρόλος του σχολείου είναι να προετοιμάζει το παιδί να βγει στην κοινωνία ακολουθώντας του κανόνες της εκάστοτε

¹³ Ηλίας. Μανταγοπούρας, *Θεωρία και πράξη της Διδασκαλίας*, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σ. 57.

¹⁴ Οπ.π.

¹⁵ Οπ.π.

¹⁶ Κ. Μπαλάσκας, *Κοινωνική θεώρηση της παιδείας*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1984, σ.σ.113-137.

κοινωνίας¹⁷, γίνεται λόγος για την σύνδεση της ζωής με το σχολείο μέσω της μεθοδολογίας Project¹⁸.

Οι σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις επιδιώκουν την ενοποίηση της ύλης, την γνωστή διαθεματικότητα, μέσω της οποίας επιδιώκεται η απόκτηση της γνώσης με διερευνητικό και βιωματικό τρόπο¹⁹. Έχουμε μια ολιστική προσέγγιση της γνώσης, που έχει τις βάσεις της στις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις που δεν είναι άλλες από την ενότητα του κόσμου, του ανθρώπου και της γνώσης²⁰.

Η διαθεματικότητα προσδίδει ποιότητα στη μάθηση, καθώς την οδηγούν σε ανώτερο επίπεδο²¹ αφού αποτελείται από την αδιάσπαστη ενότητα της γνώσης, χαρακτηριστικό της παιδικής αντίληψης, καθώς το παιδί δεν μπορεί να κατανοήσει τη διάσπαση της ύλης²². Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των σύγχρονων παιδαγωγικών αντιλήψεων είναι η καλλιέργεια των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή με απώτερο στόχο την ενθάρρυνση της δράσης και της φαντασίας²³. Το γεφύρωμα των σχέσεων εκπαιδευτικού με μαθητή, επιφέρει αμοιβαία εκτίμηση και εμπιστοσύνη με τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που οδηγεί τον μαθητή στην ανεξαρτησία, μέσω της οποίας ωριμάζει το αίσθημα ευθύνης όταν βγει στην κοινωνία. Η ισοτιμία μαθητή και εκπαιδευτικού είναι βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη μιας σχέσης εμπιστοσύνης, με τον ρόλο του εκπαιδευτικού να είναι συμβουλευτικός και καθοδηγητικός απαλλαγμένος από καταναγκασμούς²⁴.

Σκοπός των σύγχρονων παιδαγωγικών αρχών είναι να πλάσουν ανθρώπους με θέληση για συνεργασία, που να τους χαρακτηρίζει η ωριμότητα και η κριτική σκέψη. Επιδιώκεται η καλή σχέση εκπαιδευτικού μαθητή ώστε να επικρατεί η καλή ψυχολογία του μαθητή μέσω της οποίας θα κατακτάται ευκολότερα η γνώση αβίαστα. Τα κλειστά επικοινωνιακά συστήματα έχουν αντικατασταθεί από τα ανοιχτά, που ευνοούν την ανάπτυξη της αυτονομίας του παιδιού μέσω της μέθοδος του Project, όπου η αλληλεπίδραση όλων των παραγόντων της εκπαίδευσης, δάσκαλος και μαθητής βρίσκονται σε μια αμφίδρομη σχέση.

---

¹⁷ Φωτεινή Κοσσυβάκη, *Κριτική - Επικοινωνιακή διδασκαλία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998 σ.166.

¹⁸ Κώστας Χρυσοφίδης, *Βιωματική- Επικοινωνιακή διδασκαλία*. Gutenberg Αθήνα, 2000, σ.52.

¹⁹ Μ.Αγγελάκος, *Διαθεματικές προσεγγίσεις της γνώσης στο ελληνικό σχολείο*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003. σ.14.

²⁰ Α. Τσιρίμπας, *Γενική Διδακτική*, Ι. Χιωτέλη, Αθήνα, 1974. σ.186.

²¹ Ηλίας Μανταγορούρας, *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας*, Γρηγόρης, Αθήνα 1999. σ.σ. 244-246.

²² Χ. Θεοφιλίδης, *Διαθεματικότητα*. Γρηγόρης, Αθήνα, 1997. σ. 14-15.

²³ Ηλίας Μανταγορούρας, *Στρατηγικές Διδασκαλίας: Η κριτική σκέψη στη διδασκαλία-πράξη*, Gutenberg., Αθήνα, 2000. σ. 226-234.

²⁴ Ιωάννης Κογγούλης, *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2000. σ. 135-140.

Η ελευθερία της έκφρασης των απόψεων και των ιδεών από τα μέλη των ομάδων σε μία ισότιμη σχέση ευδοκιμεί τον διάλογο και την συζήτηση. Ο δάσκαλος και ο μαθητής συμπληρώνουν ο ένας τον άλλον, με απώτερο στόχο την ανταλλαγή ιδεών μέσω των διαπροσωπικών σχέσεων, καθώς η γνώση παράγεται από την επικοινωνία. Η αυταρχικότητα δεν έχει θέση στην σύγχρονη παιδαγωγική σε σχέση με την ισοτιμία, η οποία κατέχει κεντρική θέση. Η σύγχρονη διδακτική και η εφαρμογή της μέσω της μεθοδολογίας του Project, έχει ως αρχή ότι ο εκπαιδευτικός έχει ρόλο οδηγού που χαράζει πορεία και οι μαθητές ως συνεπιβάτες, ελεύθεροι συμμετέχουν στο ταξίδι της γνώσης που την ανακαλύπτουν μόνοι τους. Τις σχέσεις εκπαιδευτικού μαθητή χαρακτηρίζουν η συνεργασία μέσα σε ένα δημοκρατικό περιβάλλον. Η ελεύθερη έκφραση των μαθητών με την απουσία του φόβου και του άγχους κυριαρχεί στη σύγχρονη παιδαγωγική. Η σύγχρονη διδακτική επιδιώκει την παιδοκεντρικότητα, την αυτενέργεια, την συνεργασία, καθώς και την συνεχόμενη ανάπτυξη τόσο του γνωστικού όσο και του συναισθηματικού τομέα των μαθητών.

Σύμφωνα με την σύγχρονη Παιδαγωγική η συμπεριφορά του παιδαγωγού στον παιδαγωγούμενο χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες ανάλογα την επικοινωνία που επικρατεί μεταξύ τους και καταδεικνύουν το επίπεδο και τη μορφή της επικοινωνίας μεταξύ τους. Στην πρώτη τοποθετείται η συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από πλήρη ελευθερία του παιδαγωγού αδιαφορώντας για τη παιδαγωγική σχέση που θα δημιουργηθεί. Στην δεύτερη περίπτωση λαμβάνει χώρα μια αυταρχική συμπεριφορά με κύριο χαρακτηριστικό της τις απειλές και τον εξαναγκασμό. Στη τρίτη κατηγορία έχουμε την δημοκρατική συμπεριφορά η οποία και συμβάλει αποτελεσματικά στην ηθική και ταυτόχρονα νοητική ανάπτυξη των παιδαγωγούμενων καθώς η αυτοπεποίθηση, η επικοινωνία, η συνεργασία και η κοινωνικότητα ανθίζουν μέσα στο δημοκρατικό κλίμα που επικρατεί²⁵.

Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Παπαθανασίου η σχέση ανάμεσα σε παιδαγωγό και παιδαγωγούμενο δεν πρέπει να είναι αγεφύρωτη και να μην τους χωρίζει καμία απόσταση. Η αγωγή δεν πρέπει να μένει σε μια απρόσωπη και τυπική ανταλλαγή μηνυμάτων αλλά να στηρίζεται σε μια ουσιώδη σχέση κοινωνίας. Έτσι ο παιδαγωγός χρήζει να δημιουργήσει μια σχέση ουσιώδη και εξατομικευμένη η οποία επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την σωστή χρήση της εξουσίας που θα κάνει ο παιδαγωγός. Η συμπεριφορά του παιδαγωγού επηρεάζει την ψυχική υγεία του μαθητή καθώς η χρήση ειρωνείας, προσβολών αλλά και επιθετικής

---

²⁵ Ιωάννης Κογκούλη, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1996 ,σ.σ. 202-208.

στάσης καθορίζουν την συμπεριφορά του μαθητή²⁶. Η σχέση ανάμεσα στον μαθητή και τον παιδαγωγό αντανακλά στην επιθυμία που θα έχει ο μαθητής στην διδασκαλία και κατ' επέκταση στην μάθηση²⁷.

Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Γρηγοριάδη η επίτευξη μιας ουσιαστικής προσωπικής κοινωνίας ανάμεσα στον παιδαγωγό και τον παιδαγωγούμενο προϋποθέτουν τρεις βασικές αλήθειες, η πρώτη σχετίζεται με την ύπαρξη αγάπης, η δεύτερη με την εμπιστοσύνη απόρροια της αγάπης και του αλληλοσεβασμού και τέλος η ελευθερία του ανθρώπου. Η γνώση θα κατακτηθεί από τους μαθητές μόνο όταν οι ίδιοι το θελήσουν, η θέληση τους θα αναδειχτεί όταν ο εκπαιδευτικός τους σέβεται²⁸.

Η διεξαγωγή της διδασκαλίας σύμφωνα με την σύγχρονη Παιδαγωγική και τον θεμελιωτή της θεωρίας του συμπεριφορισμού, καθηγητής Β. F. Skinner στηρίζεται σε τρεις τρόπους, στην πράξη, στην εμπειρία και στην δοκιμή και το λάθος. Ακόμη ο καταγιτισμός των πληροφοριών δεν βοηθάει στην κατάκτηση της γνώσης. Η γνώση και η μάθηση προϋποθέτουν την ύπαρξη των κατάλληλων ερεθισμάτων.

Η αρχή της εποπτείας στην σύγχρονη παιδαγωγική κατατάσσεται ανάμεσα στις πιο σημαντικές διδακτικές αρχές. Η κ. Μητροπούλου επισημαίνει ότι οι εικόνες προσελκύουν την προσοχή των μαθητών και έτσι αυτόματα ενεργοποιούνται τα κίνητρα της μάθησης. Κατά αυτόν τον τρόπο η διδασκαλία γίνεται πιο αποτελεσματική αφού τα εποπτικά μέσα διεγείρουν και κρατούν συνεχώς το ενδιαφέρον των μαθητών²⁹.

Ο καθηγητής ψυχολογίας Albert Bandura³⁰ στην περίφημη θεωρία του της κοινωνικής μάθησης, ισχυρίζεται ότι η μάθηση είναι αποτέλεσμα κυρίως παρατήρησης και μίμησης των προτύπων και όχι διαλέξεων και συμβουλών μιας αυθεντίας³¹. Τα παιδιά μαθαίνουν με την παρατήρηση και στη συνέχεια μιμούνται τα ερεθίσματα που δέχονται από το ευρύτερο περιβάλλον τους. Αυτό που αντιγράφουν είναι τα πρότυπά τους και στα πρώτα χρόνια της ζωής τους τα δύο μεγάλα πρότυπα είναι σίγουρα ο πατέρας και η μητέρα τους. Όμως, η

---

²⁶ Χρήστος Κωνσταντίνου, *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή*, Gutenberg, Αθήνα, 2015, σ.188.

²⁷ Στέργιος. Δερβίσης, *Σύγχρονη γενική μεθοδολογία της διδασκαλίας – μάθησης*, Ιδιωτική έκδοση, Θεσσαλονίκη, 1999, σ. 403.

²⁸ Κ. Γρηγοριάδη, «*Η συμβολή της Παιδαγωγικής στην αναπτυξιακή πορεία του ανθρώπου*», στο Παιδαγωγία Ζωής, Σταύρος Φωτίου, επιμ. έκδ., Αρμός, Αθήνα: 1999 σ.σ. 18-23.

²⁹ Βασιλείος. Μητροπούλος, *Εκπαιδευτικές Τεχνολογίες στο Σύγχρονο Σχολείο, Εφαρμογές στη Θρησκευτική Αγωγή*, Ostracon Publishing, Θεσσαλονίκη, 2014 σ. 236.

³⁰ Μ. Παπά, «*Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική*», *Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, Τεύχος 6, 4

³¹ όπ. π.

επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος είναι καθοριστική και για την ψυχική και πνευματική ανάπτυξη των παιδιών.

Μέρος Β΄

3. Οι Πατέρες της Εκκλησίας

Οι Πατέρες της Εκκλησίας ως συγγραφείς χάραξαν το δρόμο για την πρόοδο του ανθρώπου, με σκοπό την τελειοποίησή του αλλά και τη θέωση του. Για να επιτευχτεί αυτό χρησιμοποιήθηκαν τα πνευματικά αγαθά του ελληνικού πολιτισμού μέσω της χριστιανικής παιδείας. Τα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας διακατέχονται από βαθιά ελληνική παιδεία, συνδυασμένα με θεολογικό και θρησκευτικό ζήλο. Οι Πατέρες της Εκκλησίας ξεχώρισαν στο πέρας του χρόνου για τον θρησκευτικό ζήλο που τους διακατείχε.

Με την συμβολή του Αγίου πνεύματος σε συνδυασμό με την ελληνική παιδεία αλλά και την θεολογική τους μόρφωση και τον ηθικοχριστιανικό τρόπο ζωής αλλά και σκέψης τους θεωρήθηκαν στυλοβάτες του Χριστιανισμού. Τους χαρακτήρισε η συνεχόμενη προσπάθεια μελέτης του ελληνισμού και του χριστιανισμού με αιώτερο σκοπό την γεφύρωση τους. Οι Πατέρες της Εκκλησίας ήρθαν αντιμέτωποι με ποικίλες απόψεις που αφορούσαν τη μουσική, την αστρολογία, τη παιδεία, την καθημερινότητα γενικά.

Στην παρούσα εργασία θα μελετηθούν οι Πατέρες της Εκκλησίας της Καππαδοκίας του 4^ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα θα μελετηθούν οι παιδαγωγικές απόψεις του Μέγα Βασίλειου (330-379), του επίσκοπου Γρηγόριου Νύσση (335-394) και του Γρηγόριου του Ναζιανζηνού (329/330-389/390), οι οποίοι και θεωρήθηκαν οι θεμελιωτές της πνευματικότητας της Καππαδοκίας³².

---

³² Χρίστου Μπούκη, *Η Γλώσσα του Γρηγορίου Νύσσης υπό το φως της φιλοσοφικής ανάλυσης*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1970, σ. 145.

3.1.Οι Καππαδόκες Πατέρες.

Στην Εκκλησία της Καππαδοκίας τον 4^ο αιώνα με την επισημοποίηση του Χριστιανισμού, τον μητροπολιτικό θρόνο της Καισάρειας κατέχει ο Μέγας Βασίλειος (330-379) σφραγίζοντας την εκκλησιαστική ιστορία της Καππαδοκίας. Σε συνεργασία με τον επίσκοπο Γρηγόριο Νύσση (335-394) και τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό (329/330-389/390), έβαλαν τα θεμέλια της πνευματικής της Καππαδοκίας³³. Θα γίνει αναφορά σε μερικά βασικά βιογραφικά τους στοιχεία, που θα μας βοηθήσουν να μελετήσουμε και να κατανοήσουμε καλύτερα τα κείμενά τους.

Στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία πολλοί Πατέρες της Εκκλησίας εκφράστηκαν με ποικίλα κείμενα για τις παιδαγωγικές αρχές με κοινό γνώμονα την ορθή αγωγή των νέων με ηθικές αρχές. Το εύρος των κείμενων αυτών είναι τεράστιος γι αυτό και θα μελετηθούν στην παρούσα εργασία με τους Καππαδόκες Πατέρες του 4ου αι. μ.Χ.. Κρίθηκε αναγκαίο να παρουσιαστούν μερικά βιογραφικά στοιχεία των Καππαδόκων Πατέρων ώστε να βοηθήσουν στην κατανόηση των παιδαγωγικών αρχών τους.

Σύμφωνα με τους Καππαδόκες Πατέρες³⁴ η παιδευτική διαδικασία και αγωγή επηρεάζεται από τρεις παράγοντες, την οικογένεια, το σχολείο και την εκκλησία. Ο σημαντικότερος όλων θεωρήθηκε από τους Πατέρες η οικογένεια γεγονός που συνέχισε να ισχυρίζεται και η σύγχρονη παιδαγωγική αλλά και ψυχολογία. Προϋπόθεση ενός κατάλληλου οικογενειακού κλίματος στο οποίο θα ευδοκιμήσει η σωστή αγωγή των παιδιών είναι η παρουσία της αγάπης και του αλληλοσεβασμού ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, που ανήκει στις χριστιανικές αρχές.

Στα πρώτα χρόνια της ζωής των παιδιών οι γονείς τους θεωρούνται οι πρώτοι παιδαγωγοί καθώς είναι εκείνοι που θα μορφώσουν με την κατάλληλη αγωγή την ψυχή των παιδιών που είναι εύπλαστη σε αυτή την ηλικία. Έτσι οι Πατέρες κάνουν αποδεκτό το γεγονός ότι η διάπλαση του χαρακτήρα οφείλεται σε ένα μεγάλο ποσοστό στους γονείς και μάλιστα αμφοτέρωθεν και στους δύο. Πρότυπο ηθικής αγωγής για τα παιδιά αποτελούν γι αυτό και οφείλουν να τους παρέχουν μια σωστή διαπαιδαγώγηση. Ο αλληλοσεβασμός αλλά και η ατομική ελευθερία, τόσο των γονιών όσο και των παιδιών μέσα σε κλίμα αγάπης αποτελούν

---

³³ Χρίστου Μπούκη, *Η Γλώσσα του Γρηγορίου Νύσσης υπό το φως της φιλοσοφικής αναλύσεως*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1970, σ. 145.

³⁴ Παναγιώτης Μπρατσιώτης, *Η δια μέσου των αιώνων επιβίωσις των Τριών Ιεραρχών. Λόγος εις την εορτήν των Τριών Ιεραρχών*, Αθήνα, 1939, σ. 30

προϋπόθεση για την αγωγή τους. Η εκπαιδευτική αναφέρεται σε σχέση με το σχολείο, το οποίο και καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από τον παιδαγωγό και τα γνωρίσματα του και την προσωπικότητα τού. Οι παιδαγωγικές αρχές που πρεσβεύουν οι πατέρες της εκκλησίας, χαρακτηρίστηκαν από πληρότητα αλλά και καθολικότητα, γεγονός που τεκμηριώνεται με την στήριξη των σύγχρονων παιδαγωγικών αρχών σε αυτές.

Μια από αυτές τις διδακτικές αρχές, είναι η παραστατικότητα που πρεσβεύτηκε από τους από τους Καλπαδόκες. Τόνισαν ότι ο παιδαγωγός πρέπει να είναι συγκεκριμένος και να στηρίζεται σε παραδείγματα ώστε να γίνεται σαφές ο διδακτικός σκοπός γράφει ο Μ. Βασίλειος³⁵. Η εποπτεία αποτελεί προϋπόθεση της εμπέδωσης της διδακτέας ύλης. Η κατάκτηση της ύλης κατά τον Μ. Βασίλειο, πρέπει να γίνεται σταδιακά και αυξητικά.

Ακόμη τονίζεται η αναγκαιότητα ύπαρξης ενός καλού κλίματος στην τάξη καθώς ό,τι διδάσκεται σε χαρούμενο κλίμα αφομοιώνεται αβίαστα από τα παιδιά. Ακόμη, η αρχή της επανάληψης της ύλης από τον Μ. Βασίλειο οδηγεί στην κατάκτηση της γνώσης αφού είναι ένα από τα σημαντικότερα μέσα.

Ο Γρηγόριος Νύσσης³⁶ αναφέρει την εποπτικότητα ως μια βασική παιδαγωγική αρχή σύμφωνα με την οποία ο παιδαγωγός οφείλει να κατακερματίζει τη ύλη. Την παρομοιάζει με την βροχή η οποία είναι ωφέλιμη μόνο όταν πέφτει αργά και σταθερά και έτσι εισέρχεται στο έδαφος και το καθιστά γόνιμο.

Οι παιδαγωγικές αρχές, αλλά και οι πρακτικές των Καλπαδόκων Πατέρων προσαρμόστηκαν κατά μια έννοια στην σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα και είναι άμεσα συνδεδεμένες με τα γνωρίσματα του παιδαγωγού ο οποίος οφείλει να μελετά την ψυχή των παιδιών ως γνώστης των αρχών της ψυχολογίας .

Ακόμη ένα χαρακτηριστικό του παιδαγωγού πρέπει να είναι η διορατικότητα των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων των μαθητών ώστε να γίνεται σύμβουλος του. Προϋπόθεση όλων είναι ο παιδαγωγός να είναι γνώστης του αντικειμένου που διδάσκει και οι πράξεις του να οδεύουν παράλληλα με τον λόγο του. Καθώς, η διδασκαλία που βασίζεται στα έργα και όχι στα λόγια του παιδαγωγού είναι πιο ωφέλιμη για τον μαθητή, θα πρέπει να χαρακτηρίζεται ακόμη από αγάπη και θέληση να κάνει τα πάντα προκειμένου

---

³⁵ Οπ.π. σ.σ.22-26.

³⁶ Δημητρακόπουλος Γιάννης, *Φιλοσοφία και Πίστη, Η λογική αποδειξιμότητα των χριστιανικών δογμάτων κατά τον Γρηγόριο Νύσσης ή fides deprecans intellectum*, Παρουσία, 1996.σ.σ.16-19.

να βοηθήσει τους μαθητές του προκειμένου εκείνοι να ανταποκριθούν ανάλογα. Η αποτελεσματικότητα της παιδαγωγικής διαδικασίας ενισχύεται όταν κυριαρχείται από αγάπη. Όσον αφορά την χριστιανική διάσταση του όρου παιδεία, καθοριστικός παράγοντας της αγωγής θεωρείται η θρησκεία, με φορέα την Εκκλησία με κύριο στοιχείο τον πνευματικό βίο. Ο Χριστιανισμός μέσω της Εκκλησίας, διατηρεί αναλλοίωτα τα σημεία αναφοράς του με σκοπό την αγωγή, που διαφοροποιούνται ανά εποχή προσαρμοσμένα στις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες. Μέσω του Χριστιανισμού, ο οποίος πάντα είναι υπέρ της ισότητας των ανθρώπων, εγκαθίδρυσε την καθολική εκπαίδευση. Οι πατέρες της Εκκλησίας ως παιδαγωγοί ακολούθησαν και εξέλιξαν την προαναφερθέντα αγωγή.

Οι Καππαδόκες πατέρες, ως παιδαγωγοί με την Εκκλησία ως φορέα αγωγής, αποτελούν σταθερό σημείο αναφοράς με την χριστοκεντρική παιδεία να οδηγεί αβίαστα στη θέωση³⁷. Άρα όταν ένας άνθρωπος παιδεύεται χριστιανικά, αυτόματα ασκείται στο πως να αγαπά, να συγχωρεί κάτω από το πρίσμα της πίστεως στο Θεό και την πρόνοιά Του για εκείνον. Όταν ο άνθρωπος παιδεύεται χριστιανικά, αυτόματα κατανοεί την έννοια του συνανθρώπου, καταρρίπτοντας τις προκαταλήψεις περί προέλευσης, γλώσσας και χρώματος. Ακόμη, μαθαίνει να υπακούει στην συνείδηση του, στον αυτοέλεγχό του αλλά και στην μετάνοια. Όταν μιλάμε για την χριστιανική παιδεία αναφερόμαστε στην αιώνια κατάσταση ενώ όταν μιλάμε για παιδεία αναφερόμαστε στην παρούσα κατάσταση της ανθρώπινης ζωής³⁸.

Σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο, η Ελληνική παιδεία μέσα από το φάσμα της χριστιανικής, είναι απαραίτητη για τη μόρφωση, καθώς είναι αυτή που προετοιμάζει τις ψυχές των νέων για την σωτηρία, έτσι η παιδεία αναπροσανατολίστηκε από τον Χριστιανισμό. Έτσι, η παιδεία μέσω του χριστιανισμού έχει σκοπό την σωτηρία του ατόμου μέσω της θέωσης του³⁹. Οι Πατέρες της Εκκλησίας, ήταν οι οραματιστές του χριστιανικού ανθρωπισμού μέσω της παιδείας που συνδυάζει τα πνευματικά αγαθά του ελληνικού πολιτισμού, με τη χριστιανική διδασκαλία.

Ο 4ος αιώνας ήταν λαμπρός σταθμός στην Ιστορία της Εκκλησίας, γεγονός που αποδεικνύεται από τον χαρακτηρισμό του ως χρυσού αιώνα των χριστιανικών. Τότε έζησαν οι σημαντικότερες μορφές της χριστιανικής εκκλησίας, όπως οι Καππαδόκες Πατέρες. Η παιδεία τέθηκε στο επίκεντρο του χριστιανισμού, η οποία καθοδηγείται από τα έθιμα, τα ήθη

³⁷ Στάθη Ριμπά, *Μεθοδολογία της διδασκαλίας των μαθημάτων του Δημ. Σχολείου*, Αθήνα 1982, σσ. 232-234.

³⁸ Παναγιώτης, Χρήστου, *Ο Μ. Βασίλειος και η Ελληνική Παιδεία, ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ*, εκδ. Ι.Μ.Θ., Θεσσαλονίκη 1979, σ. 61.

³⁹ Βασίλειος. Τατάκης, *Παιδαγωγική*, Αστήρ, Αθήνα 1978, σσ. 17-18.

και τις αντιλήψεις. Το εκπαιδευτικό σύστημα που ακολουθεί την ιδεολογία του πολιτικού συστήματος, διαμορφώνει τις κατευθυντήριες γραμμές της εκπαίδευσης που συμβάλλουν στην ανάπτυξη των αξιών και στην απόκτηση των γνώσεων των μαθητών με απώτερο σκοπό, την ανταπόκρισή τους στις προσδοκίες του πολιτικού συστήματος⁴⁰.

Οι Καππαδόκες πατέρες τον 4^ο αιώνα μ.Χ., εδραίωσαν τις πεποιθήσεις τους που εφαρμόστηκαν στην παιδαγωγική πράξη. Χρησιμοποίησαν την ελληνική παιδεία ως προπαιδεία, για την επίτευξη της χριστιανικής διδασκαλίας. Σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο, η ηλικία παίζει καθοριστικό ρόλο στην κατανόηση των εννοιών των ιερών λόγων, όταν η ηλικία του ανθρώπου είναι μικρή η ψυχή είναι αυτή που βοηθάει στη κατανόησή τους. Σύμφωνα με τις απόψεις του Μ. Βασιλείου είναι ο Γρηγόριος Θεολόγος και ο Γρηγόριος ο Νύσσης. Μέσα από τους πατέρες μπήκαν οι βάσεις της θεωρίας της αγωγής μέσω της οποίας θα επιτευχθούν οι στόχοι και οι σκοποί του εκάστοτε συστήματος. Η συνάντηση του ελληνοισμού με τον χριστιανισμό επέφερε μια αγωγή που επηρέασε καθοριστικά την παιδεία. Οι αλήθειες του χριστιανισμού σε συνδυασμό με την παιδευτική δύναμη του ελληνοισμού εντάχθηκε στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ο Μέγας Βασίλειος μας επισημαίνει ότι «Επαινετή πάσιν ή σωφροσύνη καί άποδεκτή ή δικαιοσύνη και θαυμαστή ή άνδρεία καί ή φρόνησις περισπούδαστος»⁴¹.

Οι πατέρες της εκκλησίας τονίζουν την επιτακτική ανάγκη της εφαρμογής της Χριστιανικής παιδείας. «Τούς νέους παιδεύσωμεν τήν παιδείαν τού φόβου τού Θεού, τά τέκνα ήμών τής εν Χριστώ παιδείας μεταλαμβάνέτωσαν»⁴². Η γεφύρωση του Ελληνοισμού με τον Χριστιανισμό συντελέστηκε από τους πατέρες με την παιδεία να έχει θέσει λειτουργικού οργάνου. Τα έργα των πατέρων στο σύνολό τους με σεβασμό προς το ελληνικό πνεύμα επιδίωκαν την ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων. Οι πατέρες της Εκκλησίας θεωρούν οικεία προς το Χριστιανισμό την ελληνική παιδεία, γι' αυτό και υπερασπίζονται την επαφή με αυτήν. Ο Χριστιανισμός προσανατολίστηκε προς την Ελληνική παιδεία από τους πατέρες του 4^{ου} αιώνα και αυτό γίνεται σαφές στο έργο του Μ. Βασιλείου, «πρός τούς νέους, όπως άν εξ ελληνικών ώφελοΐντο λόγων»⁴³.

Η αγωγή κατά τον 4^ο αιώνα επιδίωκε την ηθική μόρφωση του ατόμου αλλά και την καλλιέργεια του λόγου του. Όλοι οι παιδαγωγοί όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης δεν έθεσαν

---

⁴⁰ Νικ, Ι. Ζέρβη, *Γενική θεώρηση του Εκπαιδευτικού μας Συστήματος*, Ντέρμπαν 1981, σσ. 15-19.

⁴¹ Εις έξαήμερον 9, 4. PG 29, 196 C.

⁴² Κ. Μπόνη, *Οι Πατέρες της Εκκλησίας περί παιδων αγωγής*, Αστήρ Αθήνα, 1965, σ. 5.

⁴³ Μιχ. Δ. Στασινοπούλου, *Μορφές από τον 4ο αιώνα μ.Χ.*, Ψυχικό, 1972, σ.88.

στο περιθώριο την ηθική ανάπτυξη του ατόμου αλλά και την καλλιέργεια του λόγου του χρησιμοποιώντας τα οφέλη της αρετής. Οι πατέρες έδιναν συνεχώς βάρος στην ψυχή του ανθρώπου παρά στο σώμα. Ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός, θεωρεί ότι στο σχολείο πρέπει να διδάσκονται η αριθμητική, η γεωμετρία, η αστρονομία και η θεωρία των αριθμών, καθώς εξασκούν το μυαλό των παιδιών.

3.2. Ο Βασίλειος ο Μέγας.

Ο Μέγας Βασίλειος γεννήθηκε στην Καππαδοκία το 329 ή 330 στην Καισάρεια, η ζωή του ήταν γεμάτη από αγάπη και έννοια για τον συνάνθρωπο. Ήταν ένας πνευματικός άνθρωπος που ανέλαβε την αγωγή των ανθρώπων της εποχής του, ένα δύσκολο έργο για εκείνα τα δεδομένα.

Γόνος μιας χριστιανικής εύπορης οικογένειας, αδερφός του ήταν ο Γρηγόριος ο Νύσσης⁴⁴. Θεωρήθηκε ιδρυτής της εκκλησίας της Καππαδοκίας, ενώ παράλληλα είχε μια πολύπλευρη προσωπικότητα εφοδιασμένος με εξαιρετικές σπουδές και γνώσεις στην κλασική παιδεία, στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, στην παράδοση αλλά και στον χριστιανισμό. Η ρητορική, η φιλοσοφία, η γραμματική, η αριθμητική, η γεωμετρία, η αστρονομία, η μουσική αλλά και η ιατρική ήταν οι επιστήμες που σπούδασε⁴⁵. Η χριστιανική ζωή όμως κέρδισε το ενδιαφέρον του και έτσι αφοσιώθηκε σε αυτή καθώς και ίδρυσε τα μοναστηριακά σχολεία. Έγγραψε πολλά εκκλησιαστικά συγγράμματα, γι' αυτό και η ορθόδοξη χριστιανική εκκλησία, η Θεολογία και η παιδεία οφείλουν πολλά σε εκείνον.

Ο Μ. Βασίλειος θεωρήθηκε γεννημένος παιδαγωγός και διδάσκαλος, καθώς αποτέλεσε πρότυπο ποιμένα, άρα πρότυπο παιδαγωγού με όλα του τα έργα να αποτελούν διδασκαλία με παιδαγωγικό χαρακτήρα. Ο παιδαγωγικός του χαρακτήρας δεν λείπει ακόμη και στις επιστολές του και στα δογματικά του έργα. Κύριο χαρακτηριστικό των παιδαγωγικών έργων του είναι η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό. Ο Μέγας Βασίλειος, έγραψε το σύγγραμμα για την αρχαία αλλά και χριστιανική παιδεία. Μεταλαμπάδευσε στους γονείς παιδαγωγικές συμβουλές και αξίες έως και σήμερα. Σύμφωνα με τις οποίες αναδεικνύει την

---

⁴⁴ McKinnon, James, *Music in Early Christian Literature*, Cambridge University Press, 1987, σ. 64.

⁴⁵ Νικολάου Κυνηγόπουλου, *Δύο Δρόμοι ένας Σκοπός, Νεανικοί Προβληματισμοί και Αναζητήσεις, Ιωάννης ο Σιναΐτης το καύχημα των Ασκητών, Βασίλειος ο Μέγας το στερέωμα των Πιστών, Ξάνθη, 1988, σ. 253.*

συμβολή της μητέρας στην αγωγή και δίνει κίνητρα στους γονείς να ξεκινούν από πολύ νωρίς την αγωγή παιδιών τους, με οδηγό τη θρησκεία και τη ζωή του Χριστού, να λειτουργεί ως παιδαγωγός και παράδειγμα προς μίμηση.

Τα παιδαγωγικά του αξιώματα και οι κανόνες του έχουν διατυπωθεί με ακρίβεια στα παιδαγωγικά του έργα. Η έμφυτη παιδαγωγική του κλίση σε συνδυασμό με τη διορατικότητά του αλλά και την διαίσθησή του αποτέλεσαν τις πηγές των παιδαγωγικών του κατευθύνσεων και ιδεών του. Η αρετή και η πνευματική άσκηση του Μ. Βασιλείου τον καθιέρωσαν, ως μια από τις πιο σημαντικές παιδαγωγικές μορφές της Εκκλησίας⁴⁶. Τα Ανώτατα πνευματικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα, αποδέχονται την παιδαγωγική υπόσταση του έργου του Μ. Βασιλείου όπως και αποδεικνύεται με τον εορτασμό της μνήμης του στους Τρεις Ιεράρχες. Ο Μ. Βασίλειος όχι αδικώς κατέχει τον τίτλο του παιδαγωγού όχι μένοντας μόνο στη διδασκαλία των παιδιών αλλά και την μεταλαμπάδευση των χριστιανικών αληθειών.

Ο Μέγας Βασίλειος χαρακτηρίστηκε από τον Άγιο Γρηγόριο τον Θεολόγο στον «Επιτάφιό» ως «παιδαγωγός της νεότητας»⁴⁷ και γενικότερα θεωρήθηκε κορυφαίος παιδαγωγός αφού ενασχολήθηκε με τη διαπαιδαγώγηση και την εκπαίδευση των νέων. Αυτό αποδεικνύεται και από το διδακτικό του έργο και το σύνολο των έργων του, που διακατέχονται από παιδαγωγικό περιεχόμενο με βασικότερα ο λόγος του: «Πρός τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων», αλλά και η ομιλία του: «Εις την αρχήν των Παροιμιών». Σκοπός του παιδαγωγικού του έργου ήταν η διαπαιδαγώγηση των παιδιών και των νέων με γνώμονα το Χριστιανικό Πνεύμα αλλά και τις Χριστιανικές Αρχές. Ο Μ. Βασίλειος άσκησε επιρροή στους μετέπειτα εκπαιδευτικούς, τόσο με τα συγγράμματά του όσο και με το έργο του. Οι παιδαγωγικές ιδέες του εκφράζονται στα προαναφερθέντα έργα του που διακατέχονται αγάπη προς τον άνθρωπο και πίστη προς το Θεό.

Ο Μέγας Βασίλειος σύμφωνα με τις ερμηνείες του αλλά και με τη βαρυσήμαντη θεολογική του σκέψη δε θεωρήθηκε άδικα υποστηρικτής της διδασκαλία του Χριστού και ολόκληρης της θεολογία της Ορθόδοξης Χριστιανικής πίστης. Η ορθή διαπαιδαγώγηση των ανθρώπων, ήταν ένας από τους κύριους στόχους του, θεωρούσε ότι ένας παιδαγωγός για να χειραγωγήσει τους νέους χρειάζεται ψυχή ώστε να τους αντιμετωπίζει σαν έμψυχα όντα

---

⁴⁶ Κωνσταντίνος Φράγκου, *Μερικά από τα βασικότερα γνωρίσματα της παιδαγωγικής του Μ. Βασιλείου*. ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ, Ι.Μ.Θ., Θεσσαλονίκη 1979, σ. 241.

⁴⁷ Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Εις τον Επιτάφιον εις τον Μέγαν Βασίλειον*, PG 36, 604C. E. Artemi, 2016, «Embracing greek philosophical thinking in the fathers of the 2nd - 5th centuries», Vox Patrum 36 t. 65, (31-47) p. 43.

αφού είναι άνθρωποι και κατά τον Μέγα Βασίλειο. Επιδιώκεται η ισόπλευρη ανάπτυξη της ανθρώπινης ψυχής και του σώματος από τον παιδαγωγό σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο⁴⁸.

Σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο, η αγωγή έχει διαβαθμίσεις ανάλογα με την ηλικία του ανθρώπου, έτσι έχουμε το πρώτο στάδιο από την γέννηση έως το την ηλικία των επτά ετών, μετά έως την ηλικία των δεκαεπτά ετών και τέλος έως την ηλικία των εικοσιένα ετών. Στα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου, ο κύριος παιδαγωγός είναι οι γονείς του, οι οποίοι παραλαμβάνουν μια άγραφη νηπιακή ψυχή. Η ψυχή του μικρού παιδιού σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο είναι πιο εύπλαστη και μπορεί να διαμορφωθεί πιο εύκολα σε αυτή την ηλικία. Άρα, το μεγαλύτερο ποσοστό στην αγωγή των παιδιών κατέχουν οι γονείς. Ο γονέας δίνει την σκυτάλη στους παιδαγωγούς, ώστε να συνεχίσουν την αγωγή έως την νεανική ηλικία⁴⁹.

Ο Μ. Βασίλειος θεωρεί⁵⁰ ότι τα λάθη των παιδιών πρέπει να αντιμετωπίζονται με αγάπη, ώστε να ελευθερώνονται από το λάθος τους, αν αντιμετωπιστεί με θυμό τότε οδηγούνται σε φαύλο κύκλο λαθών. Η παιδαγωγική, χαρακτηρίζεται από εκείνον ως τέχνη από την οποία θα πρέπει να λείπει ο θυμός, οι ύβρεις, αλλά και η βία. Το κύριο χαρακτηριστικό της θεωρίας του είναι ότι ο παιδαγωγός παιδαγωγεί με τα έργα του και όχι με τα λόγια του.

Οι απόψεις του είναι πάντα επίκαιρες και ζωντανές στη διαπαιδαγώγηση του ανθρώπου καθώς «ὕπῆρξε ὁ ἀληθῆς ἐπίσκοπος τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ φίλος τῶν πτωχῶν, ὁ πατήρ τοῦ λαοῦ, ὁ ἀδιάσειστος ἐν τῇ πίστει καὶ ὁ ἀνεξάντλητος ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ»⁵¹.

Η αγωγή και η διαπαιδαγώγηση έχουν απώτερο στόχο την καλλιέργεια της ψυχής του ανθρώπου. Το μεγαλύτερο ποσοστό βάρους πέφτει στους ώμους των γονιών, καθώς αποτελεί το σημαντικότερο μέσο αγωγής⁵². Σύμφωνα τον βρίσκουν οι σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές της Παιδαγωγικής Επιστήμης αλλά και της Ψυχολογίας⁵³. Ο Βασίλειος περιγράφει ως υγιές οικογενειακό περιβάλλον αυτό που διακατέχεται από αγάπη και αλληλοσεβασμό, από όλα τα μέλη της οικογένειας. Έτσι τα παιδιά λαμβάνουν σωστή ανατροφή και ορθή διαπαιδαγώγηση μέσα από την οικογένεια. Η άποψή του για την βαρύτητα των πρώτων χρόνων της ζωής του ανθρώπου στην αποτελεσματικότητα της διαπαιδαγώγησής του ταυτίζεται με την σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη.

---

⁴⁸ Χαράλαμπος Γ. Σωτηροπούλου, *Η Αγωγή των νέων κατά τους Τρεις Ιεράρχες*, Περιοδικό Κοινωνία, έτος ΜΗ' Ιανουάριος – Μάρτιος 2005, Τεύχος 1, σ. σ. 33-34.

⁴⁹ Όπ. π. σ.35.

⁵⁰ όπ. π. σ.σ. 33-34.

⁵¹ όπ. π. σ. 36.

⁵² Γ. Παπαγεωργίου, Μ. Χανιώτη, «*Η συμβολή του παιδαγωγικού έργου του Μ. Βασιλείου στις θεωρίες των επιστημών της Αγωγής*», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014, (σ. 1-9), σ. 5.

⁵³ Όπ.π.

Ακόμη, θεωρεί ότι οι γονείς ως πρώτοι παιδαγωγοί διαμορφώνουν τον χαρακτήρα των παιδιών σε μεγάλο βαθμό, σύμφωνα με τις συνήθειές τους και την συμπεριφορά τους⁵⁴. Όταν μιλάμε για αγωγή του ανθρώπου, μιλάμε πάντα για την ταυτόχρονη ψυχοσωματική υγιή ανάπτυξη των παιδιών, μέσα σε ένα κλίμα αγάπης και αλληλοσεβασμού⁵⁵.

Σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο «Υπέρτατος στόχος της αγωγής είναι η μόρφωση πολιτών με βαθειά ηθική, η δημιουργία τέλειων Χριστιανών»⁵⁶. Στα μοναστηριακά σχολεία η εκπαίδευση βασιζόταν στις παιδαγωγικές αρχές και στην καθοδήγηση του Μ. Βασιλείου, παράλληλα το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα ακολουθούσε τα υπόλοιπα. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα εκείνης της εποχής ήταν βασισμένο στην Αγία Γραφή αλλά και σε ποικίλα Κείμενα των Πατέρων⁵⁷. Σκοπός των σχολείων ήταν η πνευματική καλλιέργεια των παιδιών ενισχύοντάς τα με αρετές, όπως η υπακοή, ο σεβασμός κ.λπ..

Ο Μ. Βασίλειος⁵⁸ επισημαίνει την ύπαρξη δύο βασικών αξόνων στο έργο της διαπαιδαγώγησης των παιδιών και γενικότερα των νέων, τον «κοσμοκεντρικό» και τον «θεοκεντρικό». Η χριστιανική αγωγή έχει απώτερο σκοπό να συνδυάσει και τους δυο άξονες, ώστε ο διαπαιδαγωγούμενος να φτάσει στην «τελείωση» κατακτώντας το «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσιν». Βασίζει τις παιδαγωγικές αρχές του, στην ανάγκη και ανθρώπου για τελειοποίηση.

Βασική θεώρηση του Μ. Βασιλείου είναι ότι οι γονείς παίζουν καθοριστικό ρόλο στην αγωγή τους και ακολουθεί η Εκκλησία και το σχολείο. Ο εκάστοτε παιδαγωγός, πρέπει να μελετά κάθε φορά την ανθρώπινη ψυχή των παιδιών, ώστε να μπορεί να γίνει σωστός στο λειτούργημά του, που δεν είναι άλλο από την υιοθέτηση ενός ενάρετου τόπου ζωής. Ο μεγάλος πατέρας τονίζει ότι αγωγή των παιδιών έχει σκοπό την απόκτηση αρχών και αξιών.

Ο Μ. Βασίλειος επισημαίνει ότι ο άνθρωπος θα φτάσει στη θέωση μονάχα μέσω της χριστιανικής παιδείας. Ακόμη τονίζει ότι η θρησκευτική αγωγή δεν επιδιώκει μονάχα την μόρφωση αλλά και την μεταμόρφωση του ανθρώπου⁵⁹, θεωρεί προϋπόθεση τη θέληση και τη προσπάθεια του ανθρώπου. Η παιδαγωγική προϋποθέτει την ανθρωπολογία και εκείνη με την σειρά της την θεολογία. Το μορφώσιμο που φανερώνει την δυνατότητα του κάθε ατόμου για μόρφωση αποτέλεσε και αποτελεί το αγκάθι της παιδαγωγικής επιστήμης. Ο Μ. Βασίλειος

---

⁵⁴ Γεώργιος. Κρουσταλάκης, *Διαπαιδαγώγηση Πορεία ζωής*, Η' έκδοση, Κρουσταλάκης, Αθήνα, 2006, σ. 102-103.

⁵⁵ Οπ.π

⁵⁶ Α. Μαυρίδης, *Θεολογικές και Παιδαγωγικές Απόψεις στη Διδασκαλία του Μεγάλου Βασιλείου. Μια θεωρητική ανάλυση*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 86.

⁵⁷ Ν. Ζέρβης, *Τα παιδαγωγικά έργα του Μ. Βασιλείου*, 1η έκδοση, εκδ. Σμυρنيωτάκη, Αθήνα, 2008 σ. 57.

⁵⁸ Οπ.π.

⁵⁹ Ηλία Δ. Μουτσούλα, *Ο Μ. Βασίλειος ως παιδαγωγός*, Αθήνα, 1979, σ.σ. 18-19.

ασχολήθηκε με τις αλλοιώσεις και τις μεταβολές που δέχεται ο άνθρωπος, καθώς και με την αποτελεσματικότητα που έχει η αγωγή⁶⁰. Η αγωγή ξεκινάει από την στιγμή της γέννησης και ανήκει σε αυτό το στάδιο στην οικογένεια. Τα μοναστηριακά σχολεία εισήχθησαν από τον Μ. Βασίλειο και ήταν η πρώτη φορά που εισάχθηκαν τα τεχνικά μαθήματα.

Κατά τη διάρκεια του μαθήματος σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο το περιβάλλον οφείλει να είναι ευχάριστο και χαρούμενο ώστε η μαθησιακή διαδικασία να είναι επιτυχής, αφού όσα διδάχτηκαν θα αποτυπωθούν στην ψυχή των παιδιών. Αυτές οι απόψεις υιοθετούνται από το σύνολο των σύγχρονων παιδαγωγών και από τα περισσότερα προγράμματα σπουδών. Κάθε παιδί θεωρήθηκε από τον Μέγα Βασίλειο πνευματικό παιδί του κάθε παιδαγωγού, αφού είναι εκείνο που θα του μεταλαμπαδεύσει τη μόρφωση⁶¹. Κατά συνέπεια η σχέση τους θα πρέπει να διακατέχεται από αμοιβαία εμπιστοσύνη. Στον Α΄ του Ασκητικό Λόγο τονίζεται η σπουδαιότητα της σωστής επιλογής του πνευματικού δασκάλου από τους γονείς καθώς θα πρέπει να ασκεί λειτούργημα και όχι επάγγελμα⁶². Μέσω του σωστού εκπαιδευτικού θα αναπτυχθεί μια σχέση υπακοής και εμπιστοσύνης ανάμεσα στο παιδί και τον εκπαιδευτικό.

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΝ

α. Εις τόν ΝΑ' Ψαλμόν (παιδευτική ἔστιν ἡ ράβδος του Θεοῦ καί προσηγόρευται... (επε 5, 280, PG. 30, 404 C D). 5. ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ α. Εις τήν ἀρχήν τῶν παροιμιῶν (επε 7, 372-376, PG 31, 396 A-397 B).

β. Εις τόν προφήτην Ἡσαΐαν (Κεφ. 10, PG 30, 529 B).

γ. Εις τόν προφήτην Ἡσαΐαν (Κεφ. 14, PG 30, 624 C).

δ. Εις τό πρόσεχε σεαυτώ 1, 3, 6, 7, 8, PG 31. 31

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ

α. Επιστολή πρὸς Ευστάθιον Σεβαστηνόν (επε 2, 74, PG 32, 815 C).

β. Ὅροι κατὰ πλάτος Β (επε 8, 254-258, PG 31, 953 B-956 B)

⁶⁰ Βασίλ. Κ. *Εξάρχον, Παιδαγωγικοί γνώμαι τού Μ. Βασιλείου*, Ἀθήναι 1938, σ. 37.

⁶¹ Μ. Βασιλείου, Ομιλία Ζ΄ «Εἰς τόν ΛΓ΄ Ψαλμόν», Ε.Π.Ε., Τόμ. 5, Πατερικά Ἐκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1974, σ. 228.

⁶² Ὁπ. π. σ.σ. 102-104.

3.3. Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός.

Ο Άγιος Γρηγόριος καταγόταν από το Ναζιανζό της Καππαδοκίας η γέννησή του τοποθετείται γύρω στο 328/330 μ.Χ. και ο θάνατός του γύρω στο 391/395 μ.Χ.. Δε θεωρήθηκε άδικα ο μεγαλύτερος Θεολόγος για την Εκκλησία μετά τον Ευαγγελιστή Ιωάννη γι' αυτό και ονομάστηκε και Θεολόγος. Ήταν γόνος μιας επαρχιακής, αλλά αριστοκρατικής οικογένειας με εύπορη οικονομική κατάσταση. Η ελληνική παιδεία και η βαθιά χριστιανική πίστη που κληρονόμησε από εκείνην, τον θεμελίωσαν ως έναν από τους σπουδαιότερους Έλληνες Καππαδόκες Πατέρες⁶³.

Σπούδασε Μαθηματικά, Γραμματική, Ρητορική, Φιλοσοφία, Μουσική και Ιατρική σε σπουδαία πνευματικά κέντρα της Αθήνας. Το 373 μ.Χ. ο Άγιος Γρηγόριος κοιμήθηκε και η μνήμη του γιορτάζεται στη μια Ιανουαρίου κάθε έτους. Υπήρξε διδάσκων αφού κατηχούσε το ποίμνιό του με μεγάλη απήχηση. Το παιδαγωγικό του έργο είναι αποτέλεσμα των σπουδών του και της συναναστροφής του με τον Μέγα Βασίλειο, τον οποίο και είχε δάσκαλο.

Δε θεωρήθηκε αδικώς ως ένας από τους θεμελιωτές της ορθόδοξης θεολογίας αλλά και σπουδαίος παιδαγωγός. Είχε δοθεί ολοκληρωτικά στην ελληνική παιδεία και στην θρησκεία του Χριστού και κατάφερε να τις συνδυάσει με συμπληρωματικό τρόπο, τοποθετώντας στην υπηρεσία του Χριστιανισμού την αρχαία ελληνική παιδεία. Χρησιμοποιώντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αρχαία ελληνικής παιδείας που την ξεχωρίζουν, όπως είναι η διαύγεια της κρίσεως, η λεπτότητα αλλά και ο πλούτος της εκφράσεως μέσω του πλούσιου λεξιλογίου της.

Τα κείμενά του αποτελούν πηγή ψαλμωδιών, προσευχών αλλά και παιδαγωγικών αρχών⁶⁴. Ήταν συγγραφέας πολλών επιστολών και ποιημάτων, πολλά από τα οποία χρησιμοποιήθηκαν από αναλυτικά προγράμματα σχολείων. Σύμφωνα με τον Γρηγόριο τον Θεολόγο «Μή βία κατάρξιν, αλλά πειθοῖ προσάξεσθαι»⁶⁵ όπου βία και αγωγή δεν θα πρέπει να συνυπάρχουν, καθώς ο νέος χρήζει σεβασμό. Η πειθώ, σύμφωνα με τον Άγιο Γρηγόριο, είναι η αποτελεσματικότερη μέθοδος για την αγωγή του.

---

⁶³ Ιωάννα Ανδρέου Φυτράκη, , *Η Εκκλησιαστική ημών Ποίησης κατά τας κυριώτερας αυτής φάσεις*, Αθήνα, 1957, σ. 24.

⁶⁴ Γ. Στυλιανού, Παπαδόπουλου, *Η Ζωή ενός Μεγάλου, (Βασίλειος Καισαρείας)*, Αποστολικής Διακονοίας, Αθήνα, 1979, σ. σ. 167-168, 173, 237.

⁶⁵ Όπ. π.

Ακόμη η παιδαγωγή χρηζει προτύπου για να καθοδηγήσει τον νέο: «Άφωνον ἔργον κρεῖσσον ἀπράκτου λόγου». Σύμφωνα με τον Άγιο Γρηγόριο το ανώτερο πράγμα στον άνθρωπο είναι η παιδεία. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος χαρακτήρισε την παιδαγωγία ως μια άλλη ιατρική τέχνη, με τη διαφορά ότι η ιατρική γιατρεύει το σώμα, ενώ η παιδαγωγία την ψυχή με απώτερο σκοπό την διατήρηση «κατ' εικόνα»⁶⁶. Κάνει λόγο για την αγωγή ως μια μορφή τέχνης του πολιτισμού, καθώς είναι εκείνη που γαλουχεί τους μελλοντικούς πολίτες. Άρα από την παιδαγωγία εξαρτάται σε ύψιστο βαθμό η διαμόρφωση της κοινωνίας και κατ' επέκταση του πολιτισμού.

Επισημαίνει την σπουδαιότητα της αγωγής, καθώς την χαρακτηρίζει ως το πρώτο από τα αγαθά σημειώνοντας: «Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνωμολογήσθαι τὸν νοῦν ἐχόντων, παιδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν, καὶ ἡμετέραν, ... ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν διαπτύουσιν, ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλεράν, καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες»⁶⁷.

Ο Άγιος Γρηγόριος επισημαίνει και αυτός ότι η αγωγή και οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις ξεκινάνε από την στιγμή της γέννησης του ανθρώπου και ασκούνται από τον περίγυρο του, που δεν είναι άλλος από την οικογένεια και όλοι μαζί θα φτιάξουν την ηθική διαπαιδαγωγή του ανθρώπου «καθάπερ τοὺς παῖδας πλάττομεν ἐν τοῖς πρώτοις ἡθεσιν, ἵνα τὴν ὕστερον μοχθηρίαν φύγωσιν»⁶⁸. Έτσι και εκείνος όπως και ο Μ. Βασίλειος δίνει βαρύτητα στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού καθώς θα αποτελέσουν την βάση για την εξέλιξη της ζωής του ανθρώπου. Τονίζει ότι στην παιδική ηλικία χαράζεται η ψυχή του παιδιού⁶⁹. Συμπεραίνει ότι η συμμετοχή και των δύο γονέων στην αγωγή των παιδιών είναι απαραίτητη καθώς και η μετέπειτα συνεργασία τους με τους φορείς της αγωγής, προκειμένου να επιτευχθεί μία επιτυχημένη διαπαιδαγωγή. Προκειμένου να παιδαγωγηθούν σωστά τα παιδιά θα πρέπει να επικρατεί η αγάπη στο σπίτι αλλά και στο σχολείο. Δίνει έμφαση στην αρετή που πρέπει να χαρακτηρίζει αυτόν που παιδαγωγεί τους άλλους ανθρώπους⁷⁰. Ακόμη

---

⁶⁶ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β' «Απολογητικός», Ε.Π.Ε., Τόμ. 1, Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1975, σ.102.

⁶⁷ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΜΓ' «Εἰς Μέγαν Βασίλειον», Ε.Π.Ε., Τόμ. 6, Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1980, σ.144.

⁶⁸ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΒ' «Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας», Ε.Π.Ε., Τόμ. 2, Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1985, σ.σ.76-78.

⁶⁹ Γρηγορίου Θεολόγου, Ποίημα ΜΕ' «Θρήνος περὶ τῶν τοῦ ψυχῆς παθῶν», Ε.Π.Ε., Τόμ. 10 Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1986, σ.σ.342- 344.

⁷⁰ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β' «Απολογητικός» Ε.Π.Ε., Τόμ. 1, Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1975, σ. 90.

τονίζει την σημαντικότητα της παιδαγωγικής τέχνης, την οποία πρέπει να κατέχει καλά ο παιδαγωγός⁷¹.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος δίνει έμφαση στη διδασκαλία, που έχει τη βάση της στην αγάπη «Δίδαξον τὴν σὴν ἀγάπην»⁷², κάνοντας λόγο για το πιο πολύτιμο χαρακτηριστικό του δασκάλου που το καθιστά επιτυχημένο. Η αγάπη του δασκάλου, τον καθιστά ικανό να αντιλαμβάνεται τις ανάγκες των παιδιών του. Η ανιδιοτελής και γνήσια αγάπη του δασκάλου που δέχεται ο μαθητής, επιστρέφει στο δάσκαλο, όπως έκανε ο Χριστός με τον άνθρωπο. Όπως ο Θεός από αγάπη δημιούργησε τον άνθρωπο έτσι και ο άνθρωπος οφείλει να ανταποδίδει την αγάπη αυτή έμπρακτα στον συνάνθρωπο έτσι και ο παιδαγωγός στον παιδαγωγούμενο.

Σημειώνει ακόμη ότι ο δάσκαλος πρέπει να διδάσκει με τις πράξεις του «Ἡ μὴ διδάσκειν, ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ. Μὴ τῇ μὲν ἔλκειν, τῇ δ' ἀπωθεῖσθαι χεροῖν»⁷³, τονίζει τη σημασία του παραδείγματος. Ο σεβασμός προς το δάσκαλο, κατακτιέται μόνο όταν λαμβάνει χώρα η ακολουθία του λόγου του με τις πράξεις του.

Σύμφωνα με εκείνον η αγωγή θεωρείται η ανώτερη τέχνη αλλά και επιστήμη καθώς επιδιώκουν την καλλιέργεια της ψυχῆς του ανθρώπου: «τῷ ὄντι γὰρ αὕτη μοι φαίνεται τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἄνθρωπον ἄγειν, το πολυτροπώτατον ζῶον καὶ ποικιλώτατον»⁷⁴. Η αγωγή αντιμετωπίζεται από τον Θεολόγο ως τέχνη, η οποία ζει και πορεύεται με την εκάστοτε κοινωνία και παιδαγωγεί τους επερχόμενους πολίτες, άρα είναι εκείνη που φέρει την ευθύνη της διαμόρφωση αλλά και βελτίωσης της κοινωνίας και κατ' επέκταση του πολιτισμού, ο οποίος κληρονομείται στην επόμενη γενιά κάθε φορά.

Η ψυχή του ανθρώπου στην παιδική ηλικία του γεμίζει με εικόνες και ερεθίσματα που δέχεται από το οικείο περιβάλλον του και λειτουργούν παραδειγματικά⁷⁵. Επισημαίνει ότι σε αυτήν την ηλικία οι γονεῖς οφείλουν να συμμετέχουν ενεργά στην αγωγή των παιδιών τους και να συνεργάζονται αρμονικά με τους άλλους φορείς της αγωγῆς ώστε να επιτευχθεί μία επιτυχημένη διαπαιδαγώγηση «Εἰ μετὰ ἀκριβείας οἱ πατέρες τοὺς ἑαυτῶν ἐπαίδευον παῖδας, οὐ νόμων, οὐ δικαστηρίων ἔδει, οὐ τιμωριῶν καὶ κολάσεων καὶ τῶν δημοσίων φόνων»⁷⁶.

---

⁷¹ Οπ. π. σ. 164.

⁷² Οπ. π.

⁷³ Γρηγορίου Θεολόγου, Ποίημα ΛΓ' «Γνωμολογία τετράστιχος», Ε.Π.Ε., Τόμ. 9 Πατερικά Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1989 σ.414.

⁷⁴ 'οπ. π 94.

⁷⁵ Γρηγορίου Θεολόγου, Ποίημα ΜΕ' «Θρήνος περί των της αυτού ψυχῆς παθῶν», Ε.Π.Ε., Τόμ. 10 Πατερικά Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1986, σ.σ.342- 344.

⁷⁶ Ιωάννη Χρυσοστόμου, «Εἰς το χήρα καταλαγέσθω», P.G., J. Migne, επιμ. εκδ., Τόμ. 51, στ. 330.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος επισημαίνει ότι ο παιδαγωγός οφείλει να διακατέχεται από αρετή⁷⁷ αλλά και σοφία ώστε να μπορεί να την μεταδώσει στα παιδιά «Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσαι Θεῷ, καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους· ἀγιασθῆναι, καὶ ἀγιάσαι· χειραγωγῆσαι μετὰ χειρῶν, συμβουλευῆσαι μετὰ συνέσεως»⁷⁸. Η παιδαγωγική τέχνη προϋποθέτει την διαπαιδαγώγηση του ίδιου του παιδαγωγού αλλά και την κατάλληλη παιδαγωγική του κατάρτιση⁷⁹. Τονίζει ότι η συνεχόμενη επιμόρφωση του παιδαγωγού επάνω στο γνωστικό του αντικείμενο κρίνεται αναγκαία ώστε να εξελίσσεται και να βελτιώνεται συνεχώς «ὁμοῦ μαθητῆς καὶ διδάσκαλος δοκεῖν»⁸⁰.

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός μίλησε για την εξατομικευμένη διδασκαλία με λιτό τρόπο μιλώντας για το γεγονός λέγοντας ότι δεν ταιριάζουν τα ίδια πράγματα σε όλους: «Μηδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἀρμόζειν οἶεσθαι»⁸¹. Κάθε άνθρωπος λοιπόν χρήζει διαφορετική αγωγή καθώς η κάθε ψυχή είναι μοναδική⁸². Κατά συνέπεια κάθε μαθητής αφού έχει μοναδική προσωπικότητα με διαφορετικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες χρήζει εξατομικευμένη αγωγή ώστε να είναι αποτελεσματική. Για αυτό τον λόγο δεν προτείνουν ένα γενικό σύστημα διδασκαλίας που να απευθύνεται σε όλους τους μαθητές με τον ίδιο τρόπο, αλλά σε κάθε περίπτωση ο δάσκαλος πρέπει να αποφασίσει ανάλογα με τον μαθητή που έχει απέναντί του. Έτσι, μπορεί κάποιος να ωφελεῖται περισσότερο από τον λόγο και άλλος από το παράδειγμα. Όσοι είναι οκνηροί και δυσκίνητοι προς το καλό πρέπει ο δάσκαλος να τους κεντρίσει το ενδιαφέρον με τον λόγο του, ενώ όσοι είναι περισσότερο θερμοί και δυσκολεύονται να χαλιναγωγήσουν τις ορμές τους χρειάζονται ορθά παραδείγματα για να τους συγκρατήσουν και να τους στρέψουν προς το καλό⁸³.

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός μίλησε για την εξατομικευμένη διδασκαλία με λιτό τρόπο μιλώντας για το γεγονός ότι λέγοντας ότι δεν ταιριάζουν τα ίδια πράγματα σε όλους: «Μηδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἀρμόζειν οἶεσθαι»⁸⁴. Κάθε άνθρωπος λοιπόν χρήζει διαφορετική αγωγή καθώς η κάθε ψυχή είναι μοναδική⁸⁵. Κατά συνέπεια κάθε μαθητής αφού έχει μοναδική

---

⁷⁷ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β' «Απολογητικός» Ε.Π.Ε., Τόμ. 1: Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1975, σ.90.

⁷⁸ Οπ.π σ.. 164.

⁷⁹ Οπ.π. σ .132.

⁸⁰Οπ.π. σ .202

⁸¹ Οπ.π. σ .92.

⁸² Οπ.π. σ 110.

⁸³ Οπ.π..σ.121

⁸⁴ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β' «Απολογητικός» Ε.Π.Ε., Τόμ. 1, Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1975, σ. 92.

⁸⁵ Οπ.π. σ. 110.

προσωπικότητα με διαφορετικές ανάγκες κι ιδιαιτερότητες χρήζει εξατομικευμένη αγωγή ώστε να είναι αποτελεσματική.

Η παιδαγωγική σύμφωνα με τις παιδικές αρχές που την διακατέχουν μπορεί να ταυτιστεί με την ποιμαντική καθώς έχουν και οι δυο έναν σκοπό που δεν είναι άλλος από την αγιότητα του ανθρώπου, επομένως ο παιδαγωγός ασκεί λειτούργημα. Έτσι, η παιδαγωγική και η ποιμαντική χαρακτηρίστηκαν από τον Γρηγόριο τον Θεολόγο⁸⁶ ως άλλη ιατρική τέχνη που δεν ασχολείται με την υγεία του σώματος αλλά με την υγεία του πνεύματος και της ψυχής με απώτερο στόχο την διατήρηση του «κατ' εικόνα».

3.4. Ο Γρηγόριος ο Νύσσης.

Γεννήθηκε στη Νεοκαισάρεια του Πόντου γύρω στο 335 μ.Χ. και ήταν αδελφός του Μεγάλου Βασιλείου. Ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης θεωρήθηκε ένας από τους Πατέρες της Εκκλησίας καθώς και μεγάλος θεολόγος και ρήτορας. Καταγόταν από τον Πόντο και ήταν απόγονος αριστοκρατικής οικογένειας, με έμφυτη κλίση στα γράμματα και απέκτησε εκκλησιαστική παιδεία. Γνώστης της παιδείας έγινε συγγραφέας πολλών λόγων, πραγματειών και επιστολών γεγονός που τον καθιστά δικαίως κορυφαίο συγγραφέα της εποχής του. Τον χαρακτήριζε η διαύγεια του μυαλού του, η δημιουργικότητα της σκέψης του αλλά και η γόνιμη διδασκαλία του.

Τον Γρηγόριο Νύσση τον αποκαλούσαν «Μέγα» ορμώμενοι από τον αδερφό του τον Μέγα Βασίλειο. Δεν έτυχε αποδέκτης ιδιαίτερης μόνρφωσης επιφανών δασκάλων αλλά από των υποδείξεων των μεγαλύτερων του αδερφών Βασίλειο και Μακρίνα, των οποίων και στάθηκε άξιος συνεχιστής καθώς κληρονόμησε την παιδεία τους. Εγκατέλειψε την κοσμική ζωή και ακολούθησε Μ. Βασίλειο και τον φίλο του τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό και κατέφυγε σε μοναστικό ερημητήριο στον Πόντο. Στη Νύσσα γύρω στο 371 μ.Χ. ανακηρύχθηκε επίσκοπος μιας πόλης της μητροπολιτικής περιοχής του Μ. Βασιλείου στην Καισάρεια. Δεν απέκτησε ποτέ την διοικητική ικανότητα αλλά ούτε το πρακτικό πνεύμα του Μ. Βασιλείου, αλλά και ούτε τη ρητορική δεινότητα του Γρηγορίου Ναζιανζηνού.

---

⁸⁶ Οπ.π .102.

Ο Γρηγόριος Νύσσης ανέπτυξε την πατερική σκέψη με βάση των αρχών της χριστιανικής θεολογίας. Υπήρξε ένας εσωστρεφής χαρακτήρας που απέκτησε την μόρφωση και την παιδεία του από τους μεγαλύτερους αδελφούς του. Θεωρήθηκε ως ο βαθύτερος φιλοσοφικός στοχαστής και ως ο πιο επιτυχημένος συγγραφέας από τους τρεις μεγαλύτερους Καππαδόκες Πατέρες γι' αυτό και του δόθηκε ο τίτλος «Πατέρας των Πατέρων» στην οικουμενική σύνοδο το 787 μ.Χ..

Η αγάπη του για τον Θεό αλλά και για την Εκκλησία κυριάρχησαν στη ζωή του γι αυτό και αποτυπώθηκε στο έργο του. Έχοντας πάντα ως παράδειγμα τον Μ. Βασίλειο και τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό πορεύτηκε στη ζωή του αφήνοντας πίσω του ένα έργο το οποίο και χαρακτηρίστηκε πρώτα ως χριστιανικό και έπειτα ως φιλοσοφικό αλλά και ταυτόχρονα παιδαγωγικό⁸⁷.

Τα έργα του χαρακτηρίζονται από το απέριτο ύφος του, στα οποία απουσιάζουν τα ρητορικά στολίδια, δίνοντας χώρο στους διαδοχικούς συλλογισμούς προκειμένου να εδραιώσει τη βασική του αρχή και τη συναγωγή των συμπερασμάτων του. Διατήρησε μια αντικειμενική στάση αποστασιοποιημένος από τα πάθη. Η έκφρασή του ήταν ήρεμη, με στοιχεία ασάφειας γεμάτα με ποικίλες και πολυάριθμες εικόνες και σχήματα. Ο διαχωρισμός των έργων του γίνεται σε ερμηνευτικά, ανθρωπολογικά, δογματικά, πρακτικά και νηπτικά⁸⁸.

Σύμφωνα με τον Γρηγόριο Νύσση⁸⁹ βασικές προϋποθέσεις της ορθής παιδαγωγίας είναι η τοποθέτηση ότι «των όλων δημιουργός Θεός» «κτίζει» τον άνθρωπο, ως «τιμιώτερο» απ' όλα τα δημιουργήματα, και τον χρίζει κυρίαρχο της κτίσης, σύμφωνα με την οποία δεν μειώνει τον άνθρωπο καθώς δεν τον θεωρεί σε καμία περίπτωση «ζώο ευκαταφρόνητο». Ο άνθρωπος ως δημιούργημα του Θεού έχει το αποτύπωμα Του, άρα έχει τα χαρακτηριστικά και λειτουργικά της αγωγής Του⁹⁰. Ο Θεός αποτελεί τον πρώτο παιδαγωγό του ανθρώπου που

---

⁸⁷ Γιάννης, Δημητρακόπουλος, *Φιλοσοφία και Πίστη, Η λογική αποδειξιμότητα των χριστιανικών δογμάτων κατά τον Γρηγόριο Νύσσης ή fides deprecans intellectum*, Παρουσία, Αθήνα 1996, σ.σ. 85-86, σ.σ.159- 160, σ.166.

⁸⁸ Κ. Νικολάου, Δρατσέλλα, *Η Θεολογία του Α' κατ' Ευνομίου Λόγου του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης*, Αθήνα, 2002, σ. 9.

⁸⁹ Γρηγόριος Νύσσης. ΒΕΠΕΣ σ.σ. 69,222.

⁹⁰ Οπ.π.

θα τον οδηγήσει στην τελειοποίησή του, μέσω της χριστιανικής αγωγής εκπαιδεύεται «όλο» το πρόσωπο του⁹¹.

Σύμφωνα με τον Γρηγόριο Νύσση ο αυθεντικός παιδαγωγός συνδυάζει την θεωρία με την πράξη και οφείλει να παιδαγωγηθεί ο ίδιος με τις αρχές της παιδαγωγίας και έπειτα να μεταλαμπαδεύσει την αγωγή του στους νέους με τις πράξεις του. Ακόμη, η παιδαγωγική για να ευδοκιμήσει πρέπει να στηρίζεται σε ποιοτικές σχέσεις από την παιδική ηλικία του ανθρώπου.

Ο Γρηγόριος Νύσσης⁹² αναφέρει ότι κατακερματισμός της ύλης αποτελεί μια βασική παιδαγωγική αρχή σύμφωνα με την οποία ο παιδαγωγός οφείλει να διασπά την ύλη σε μικρά κομμάτια. Την παρομοιάζει με την βροχή η οποία είναι ωφέλιμη μόνο όταν πέφτει αργά και σταθερά σε μικρές ποσότητες και έτσι εισέρχεται στο έδαφος και το καθιστά γόνιμο.

4. Οι παιδαγωγικές αρχές των Καππαδόκων Πατέρων στις σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές.

Η αγωγή έχει τις βάσεις της στην μόρφωση που ασκείτε στον μαθητή μέσω του παιδαγωγού από τις σκόπιμες ενέργειές του⁹³. Η μόρφωση είναι χάρισμα του ανθρώπου, μέσω της οποίας καλλιεργείται εσωτερικά για να κατακτήσει την ηθική αυτονομία του. Η διαπαιδαγώγηση αποτελεί λοιπόν αποκλειστικό χαρακτηριστικό των ανθρώπων, αφού τα ζώα μονάχα δαμάζονται.

Είναι ευρέως γνωστό ότι, η σύγχρονη παιδαγωγική είναι απόρροια, σε μεγάλο βαθμό, από τις παιδαγωγικές απόψεις των Καππαδόκων Πατέρων. Ταυτίζονται οι απόψεις τους με τις απόψεις της σύγχρονης παιδαγωγικής καθώς ο σκοπός της διαπαιδαγώγησης των παιδιών, ήταν και είναι η διαμόρφωση των σωστών χαρακτήρων χρησιμοποιώντας την παιδεία. Οι σύγχρονοι παιδαγωγοί πήραν σαν πρότυπο τα μοναστηριακά σχολεία που ίδρυσε ο Μέγας Βασίλειος στα οποία τα παιδιά μορφώνονταν και διαπαιδαγωγούνταν. Κατά συνέπεια, γίνεται αντιληπτό ότι η σύγχρονη παιδαγωγική έχει στηριχτεί στις απόψεις των Πατέρων της Εκκλησίας, ώστε να διαμορφώσουν την παιδαγωγική και ψυχοπαιδαγωγική επιστήμη.

---

⁹¹ Ιωάννης Μποζιάμρα, «Απελευθέρωση της αγωγής», Σταύρος Σ. Φωτίου (Ε π ι μ.), Θέματα Χριστιανικής Αγωγής, Αθήνα: Αρμός, 2001, σ.51.

⁹² Δημητράκοπουλος Γιάννης, *Φιλοσοφία και Πίστη, Η λογική αποδειξιμότητα των χριστιανικών δογμάτων κατά τον Γρηγόριο Νύσσης ή fides deprecans intellectum*, Παρουσία, 1996, σ.σ.16-19.

⁹³ Γιάννη Ν. Χαραλαμποπούλου, *Γενική παιδαγωγική*, Αθήνα 1983, σ. 65.

Η διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών, επηρεάζεται από τους ανθρώπους που συναναστρέφεται από την εποχή των Πατέρων έως και την εποχή μας. Τα σύγχρονα προγράμματα σπουδών, επισημαίνουν την βαρύτητα της ισόρροπης ανάπτυξης των παιδιών γι' αυτό και θέτονται ως στόχοι τους⁹⁴. Ακόμη, η χρήση του μέτρου σε όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα, ακολουθήθηκε από τους σύγχρονους παιδαγωγούς ως συνέχεια των απόψεων των Πατέρων.

Κατά τη διάρκεια του μαθήματος, κατά τον Μ. Βασίλειο το περιβάλλον οφείλει να είναι ευχάριστο και να επικρατεί χαρούμενο κλίμα, ώστε η μαθησιακή διαδικασία να είναι επιτυχής, αφού όσα διδάχτηκαν θα αποτυπωθούν στην ψυχή των παιδιών. Αυτές οι απόψεις υιοθετούνται από το σύνολο των σύγχρονων παιδαγωγών και από τα περισσότερα προγράμματα σπουδών.

Η συναισθηματική επικοινωνία μεταξύ των εκπαιδευτικών και των μαθητών, καθώς και η κατανόηση των συμπεριφορών τους, αλλά και των κίνητρων αυτών ονομάζεται «ενσυναίσθηση», στην σύγχρονη ψυχολογία. Βασική προϋπόθεση της ύπαρξής της, είναι η ανιδιοτελής αγάπη, από την οποία απουσιάζει ο εγωισμός.

Οι παιδαγωγικές αρχές, καθώς και οι μέθοδοι διδασκαλίας μπορεί να τροποποιούνται ανάλογα το χρονικό πλαίσιο και τους συμμετέχοντες αλλά η αγάπη του εκπαιδευτικού προς τους μαθητές είναι διαχρονική και απαραίτητη. Η αγάπη καταλύει το άγχος, τον φόβο, το αίσθημα κατωτερότητας, την έλλειψη αυτοπεποίθησης που μπορεί να εμφανίσει ο μαθητής, καθώς μέσα σε ένα κλίμα αγάπης ο μαθητής νιώθει αποδοχή, ασφάλεια και εμπιστοσύνη. Μέσω της αγάπης ο μαθητής αυξάνει την αυτοεκτίμησή του, αφού νιώθει αποδεκτός από τον εκπαιδευτικό του.

Η Παιδαγωγική είναι μία τέχνη που κρύβει κι αυτή τα μυστικά της, όπως κι όλες οι άλλες, για τους τρεις Πατέρες, τα μυστικά αυτά δεν αφορούν τόσο προγράμματα σπουδών και θεωρητικές προσεγγίσεις, όσο τον τρόπο επικοινωνίας και αντιμετώπισης του μαθητή από το δάσκαλο. Είναι καρπός της χριστιανικής ανθρωπολογίας και βασίζεται στην ανάπτυξη μιας προσωπικής σχέσης, ώστε με την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα δύο μέρη να μεταφέρεται ανεμπόδιστα η γνώση με διάφορους και ποικίλους τρόπους. Η επιτυχία ή η αποτυχία της δημιουργίας υγιούς κλίματος μέσα στη σχολική τάξη είναι αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του δασκάλου και του τρόπου με τον οποίο προσπαθεί να επικοινωνήσει με τα παιδιά. Η

---

⁹⁴ Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2003

ανθρώπινη θεώρηση του Χριστιανισμού, εφαρμόστηκε και εφαρμόζεται στην εκπαίδευση. Αυτό αποδεικνύεται με την αποδοχή των μαθητών με τις ιδιαιτερότητές τους, αντιμετωπίζοντας τους με αγάπη. Έτσι η φυλή, το φύλο, η θρησκεία, το μαθησιακό επίπεδο δε θα πρέπει να επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία, στοιχείο που χαρακτηρίζει και τους Καππαδόκες Πατέρες.

Η εκκλησιαστική παράδοση μέσω της παιδείας που ασκεί επιδιώκει το παιδαγωγικό ιδεώδες, αλλά με ανθρωποκεντρική προσέγγιση με απώτερο σκοπό την καλλιέργεια ενός καλού πολίτη. Μιλάμε για ένα ιδεώδες που αποβλέπει στην ηθική βελτίωση του ατόμου, με κύριο γνώμονα ότι η παιδεία είναι δωρεά του Θεού. Το παιδί προσεγγίζεται από τον Χριστό, που θεωρείται αληθινός παιδαγωγός, με σκοπό να τον καταστήσει κληρονόμο της βασιλείας του. Στα πλαίσια της εκκλησίας η παιδεία έχει πνευματικό περιεχόμενο που δεν αποβλέπει μόνο στην στείρα εκγύμναση του νου, τις ηθικές αρετές και τα μορφωτικά ιδεώδη, αλλά επιδιώκει τη διόρθωση και όχι στην τιμωρία.

Η διδαχή των νέων, αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη διαπαιδαγώγησή τους.⁹⁵ Η παιδεία που παρέχεται από τους Πατέρες της Εκκλησίας είναι πνευματική παιδεία και αντιμετωπίζει τον παιδευμένο ως ψυχοσωματική ενότητα, που αποτελεί μέρος του κοινωνικού περίγυρού τους.⁹⁶ Οι παιδαγωγικές αρχές των πατέρων της Εκκλησίας μέσω της χριστιανικής διδασκαλίας βασίζονται στον σεβασμό των αξιών αλλά και των αγαθών.

Το σχολείο των πιστών, με βάση την χριστιανική παιδαγωγική, είναι το σχολείο που λειτουργεί ως εκπαιδευτήριο μέσω του οποίου ολοκληρώνεται η προσωπικότητα του ανθρώπου, μέσω της χριστιανικής αγωγής. Η «χριστιανική παιδεία» περιλαμβάνει την ουσία, αλλά και το περιεχόμενο της αγωγής που σκοπό έχει τη διαπαιδαγώγηση στο σύνολο του ανθρώπου. Η παιδαγωγική της οικογένειας οργανώνει την προσωπικότητα του παιδιού στα πρώτα χρόνια της ζωής του. Ο παιδευτικός ρόλος και των δύο γονέων, είναι σημαντικός για την ψυχοδυναμική του οικογενειακού συστήματος. Η ανατροφή των παιδιών προϋποθέτει την συμμετοχή και των δύο γονιών, άποψη που εδραιώνεται και στην σημερινή ψυχοπαιδαγωγική της οικογένειας.

---

⁹⁵ Ι. Κογκούλης, *Κατηχητική και Χριστιανική Παιδαγωγική*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2002, σ.σ. 330-331.

⁹⁶ Δ. Τσελεγγίδης, *Ορθόδοξη Θεολογία και ζωή. Μελέτες συμβατικής Θεολογίας*, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2005, σ.σ. 207 – 215.

Η διαπαιδαγώγηση των νέων ανθρώπων βάσει των πατέρων της εκκλησίας, κτίζεται από την παιδική έως και την εφηβική ηλικία, με υπεύθυνους στο αρχικό στάδιο της ζωής τους γονείς. Εκτός από τους γονείς που αναφέραμε παραπάνω σημαντικό ρόλο στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών παίζει ο δάσκαλος, που με τα λόγια και τις πράξεις του αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση.

Ο Μ. Βασίλειος αιώνες πριν συνιστά την αποφυγή της σωματικής τιμωρίας στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών γεγονός που συνεχίζεται και στις μέρες μας. Η ενσυναίσθηση του δασκάλου προς τους μαθητές του, πρωτοειπώθηκε από τον Μ. Βασίλειο μιλώντας για την συναισθηματική ταύτιση με την ψυχική κατάσταση ενός άλλου ατόμου και η κατανόηση της συμπεριφοράς και των κινήτρων του⁹⁷ και αποτελεί μέχρι και σήμερα απαραίτητη προϋπόθεση στην σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη. Επιπρόσθετα, επισημαίνει την σημασία της κλιμακωτής δυσκολίας ενός συγκεκριμένου θέματος της εκάστοτε φοράς στην εκπαιδευτική διδασκαλία, θεωρία που είναι κοινά αποδεκτή από τους σύγχρονους παιδαγωγούς. Οι παιδαγωγικές αρχές του μέχρι και σήμερα είναι αποδεκτές όπως ότι η «Η μεγάλη επίδραση που ασκεί ο δάσκαλος στην εύπλαστη παιδική ψυχή και η συχνή επικοινωνία των γονέων με τους δασκάλους»⁹⁸ καθώς και το «εύπλαστο της παιδικής ηλικίας»⁹⁹ αλλά και η χρήση επιεικών επιπλήξεων και επαίνων. Ακόμη, η ανάπαυση των παιδιών παίζει καθοριστικό ρόλο στην αποστροφή προς την μάθηση και γι' αυτό το διάλειμμα κρίθηκε αναγκαίο αιώνες τώρα .

Συνοψίζοντας, οι προαναφερόμενες αντιλήψεις, όσον αφορά την υπερκόπωση των παιδιών, που καθιστά την αναγκαιότητα του διαλείμματος, με σκοπό την ανάπαυση των παιδιών και την παρουσία του παιχνιδιού, είναι προϋποθέσεις για την ισόρροπη ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών τέθηκαν από τους Πατέρες και συνεχίζονται μέχρι και σήμερα από την σύγχρονη παιδαγωγική¹⁰⁰. Μια ακόμη διαχρονική αντίληψη στην παιδαγωγική, είναι η αποφυγή του ψέματος που έχει διατυπωθεί από την Παλαιά Διαθήκη ως Εντολή του Θεού. Οι παιδαγωγικές αρχές των Πατέρων φαίνεται να στερούν τη βαθύτερη ψυχολογική αιτιολόγηση των προτεινόμενων κανόνων της αγωγής¹⁰¹, γεγονός που οφείλεται

---

⁹⁷ Γ. Κουννούσης, «*Ενσυναίσθηση: ερμηνεία του όρου και επιστημονική προσέγγιση της έννοιας*», <http://www.scienceillustrated.gr/site/empathy/>, 16/03/2022.

⁹⁸ Α. Bandura, *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986 σ.σ. 89-95

⁹⁹ Οπ.π., σ. 127.

¹⁰⁰ Οπ.π., σ. 135.

¹⁰¹ Ιω. Βορβή, Ευ. Δανηλίδου, «*Περί παιδων αγωγής*» - *Η παιδαγωγική σκέψη του Πλούταρχου*», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης

στις επιστήμες της παιδαγωγικής, της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας δεν υπήρχαν. Είναι όμως αποτέλεσμα παιδαγωγικής εμπειρίας, με συνδυασμό βαθιάς σκέψης και γνώσεων, για την παιδική ψυχολογία που επιβεβαιώνονται από την σύγχρονη επιστήμη¹⁰². Ο Μ. Βασιλείος, τονίζει το μερίδιο της ευθύνης της αγωγής των παιδιών που αντιστοιχεί στην οικογένεια, γι' αυτό και την ονομάζει ως το σημαντικότερο «μέσο αγωγής»¹⁰³. Η άποψή του γίνεται αποδεκτή από την σύγχρονη Παιδαγωγική επιστήμη και την Ψυχολογία¹⁰⁴.

Οι σύγχρονοι παιδαγωγοί πήραν σαν πρότυπο τα μοναστηριακά σχολεία, στα οποία τα παιδιά, μορφώνονταν και διαπαιδαγωγούνταν. Κατά συνέπεια, γίνεται αντιληπτό ότι η σύγχρονη παιδαγωγική έχει στηριχτεί στις απόψεις των Πατέρων, ώστε να διαμορφώσουν την παιδαγωγική και ψυχοπαιδαγωγική επιστήμη.

Η αρχή της εποπτείας που χρησιμοποιείται στην σύγχρονη παιδαγωγική ως μια από τις πιο σημαντικές διδακτικές αρχές σύμφωνα με την καθηγήτρια κ. Μητροπούλου, καθώς το εποπτικό υλικό παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και διατήρηση του ενδιαφέροντος των παιδιών¹⁰⁵. Η αρχή αυτή φαίνεται ότι πηγάζει από τους Καππαδόκες Πατέρες καθώς είναι εκείνοι που ακολούθησαν από τον Χριστό στον χώρο της Εκκλησίας, που αποτέλεσε τον πρώτο παιδαγωγό που έκανε την χρήση των παραβολών.

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός μίλησε για την εξατομικευμένη διδασκαλία με λιτό τρόπο μιλώντας για το γεγονός λέγοντας ότι δεν ταιριάζουν τα ίδια πράγματα σε όλους: «Μηδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἀρμόζειν οἴεσθαι»¹⁰⁶. Κάθε άνθρωπος λοιπόν χρήζει διαφορετική αγωγή καθώς η κάθε ψυχή είναι μοναδική.¹⁰⁷ Κατά συνέπεια κάθε μαθητής αφού έχει μοναδική προσωπικότητα με διαφορετικές ανάγκες κι ιδιαιτερότητες χρήζει εξατομικευμένη αγωγή ώστε να είναι αποτελεσματική. Για αυτό τον λόγο και οι Τρεις Πατέρες δεν προτείνουν ένα γενικό σύστημα διδασκαλίας που να απευθύνεται σε όλους τους μαθητές με τον ίδιο τρόπο, αλλά σε κάθε περίπτωση ο δάσκαλος πρέπει να αποφασίσει ανάλογα με τον μαθητή που έχει μπροστά του. Έτσι, μπορεί κάποιος να ωφελείται περισσότερο από τον λόγο και άλλος από το

(ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014, Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας, σ. 30.

¹⁰² Όπ.π.

¹⁰³ Γ. Παπαγεωργίου, Μ. Χανιώτης, «Η συμβολή του παιδαγωγικού έργου του Μ. Βασιλείου στις θεωρίες των επιστημών της Αγωγής», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014, (σ. 1-9), σ. 5.

¹⁰⁴ Όπ.π.

¹⁰⁵ Β. Μητροπούλου, *Εκπαιδευτικές Τεχνολογίες στο Σύγχρονο Σχολείο, Εφαρμογές στη Θρησκευτική Αγωγή*, Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη, 2014, σ. 236.

¹⁰⁶ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β' «Απολογητικός» Ε.Π.Ε., Τόμ. 1, Πατερικά Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1975, σ. 92.

¹⁰⁷ Όπ. π. σ.110.

παράδειγμα. Όσοι είναι οκνηροί και δυσκίνητοι προς το καλό πρέπει ο δάσκαλος να τους κεντρίσει το ενδιαφέρον με τον λόγο του, ενώ άλλοι που είναι περισσότερο θερμοί και δυσκολεύονται να χαλιναγωγήσουν τις ορμές τους χρειάζονται ορθά παραδείγματα για να τους συγκρατήσουν και να τους στρέψουν προς το καλό¹⁰⁸.

Επίλογος

Η αγωγή και συνάμα η εκπαίδευση αποτέλεσε και αποτελεί ένα από τα πιο θεμελιώδες ζήτημα που απασχολεί την κοινωνία από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Οι εκάστοτε εποχές και κοινωνίες διαμορφώνουν και τροποποιούν την αγωγή ανάλογα τις ηθικές αρχές και αξίες που την διέπουν. Οι παιδαγωγικές αρχές αποσκοπούν στην απόκτηση γνώσεων αλλά και την διαμόρφωση χαρακτήρων και προσωπικοτήτων σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα.

Στο πέρας του χρόνου την εκπαίδευση την επηρέασαν καταλυτικά η κλασική παιδεία βασισμένη στην αρχαία ελληνική σκέψη, ο Χριστιανισμός με τις παιδαγωγικές αρχές των Καππαδόκων Πατέρων και τέλος το κίνημα του Διαφωτισμού. Οι παιδαγωγικές αρχές βασίζονται στη διδασκαλία του Χριστού. Η χριστιανική παιδεία έχει τις ρίζες της στον 4^ο αιώνα στους Καππαδόκες Πατέρες όντας προσωπικότητες υψηλού μορφωτικού επιπέδου αλλά και συνάμα βαθιάς πνευματικότητας φωτισμένοι από το Άγιο Πνεύμα.

Οι παιδαγωγικές αρχές μπορεί να μεταβάλλονται με την πάροδο των ετών καθώς οι συνθήκες να αλλάζουν αλλά οι βάσεις τους βρίσκονται στις αρχές των Καππαδόκων Πατέρων. Τα παιδαγωγικά έργα των Καππαδόκων Πατέρων της Εκκλησίας αντιμετωπίζουν με ευαισθησία την αγωγή και τη διαπαιδαγώγηση των νέων ανθρώπων, καθώς οι νέοι είναι το μέλλον της κοινωνίας. Αναμφίβολα το έργο τους ήταν αποτέλεσμα των παρατηρήσεων αλλά και της μελέτης άλλων συγγραφέων που είχαν ασχοληθεί εις βάθος με την ανθρώπινη ψυχή, επίσης προσωπικών εμπειριών και της φώτισης του Θεού. Οι Πατέρες, με τα δεδομένα της εποχής τους, είχαν τεράστιες γνώσεις της ανθρώπινης ψυχολογίας έτσι έγιναν μέτοχοι της Ελληνικής Παιδείας. Τα συγγράμματά τους άσκησαν και ασκούν τεράστια επιρροή στους εκπαιδευτικούς στο παιδαγωγικό τους έργο. Οι παιδαγωγικές τους απόψεις στηρίχτηκαν στον Τριαδικό Θεό, καθώς και στην αγάπη του ανθρώπου προς το «κατ' Εικόνα Θεού». Η

---

¹⁰⁸ Ο.π. π. σ. 115.

διαπαιδαγώγηση σύμφωνα με τους Πατέρες αποτελεί μια συνεχόμενη, αλλά και κοπιώδη, προσπάθεια που πραγματώνεται από τους γονείς αρχικά και έπειτα από τους παιδαγωγούς. Προϋπόθεση για την επιτυχία της παιδαγωγικής διαδικασίας, είναι η αγάπη που προσφέρεται από τον παιδαγωγό και οφείλει να μείνει διαχρονική, αφού μέσω εκείνης επικρατεί ένα υγιές κλίμα που απουσιάζει το άγχος και ο φόβος του παιδαγωγούμενου.

Οι παιδαγωγικές αρχές των Καρπαδόκων Πατέρων εστιάζουν στην αγωγή, δίνοντας έμφαση στην ισόρροπη ανάπτυξη τόσο των νοητικών λειτουργιών όσο και των ψυχικών. Σύμφωνα με εκείνους οι γονείς αλλά και ο δάσκαλοι αποτελούν τους παιδαγωγούς των παιδιών, λειτουργώντας ως πρότυπα. Θεωρούν ότι οι πράξεις τους είναι πιο βαρυσήμαντες από τις θεωρίες τους καθώς οι πρώτες επιδρούν άμεσα και αβίαστα στην αγωγή τους. Επιπλέον δίνουν μεγάλη αξία στην ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσεται ανάμεσα σε παιδαγωγό και παιδαγωγούμενο καθώς η έμπρακτη αγάπη συμβάλει αποτελεσματικά στην αγωγή. Ακόμη η παιδαγωγική ατμόσφαιρα που θα αναπτυχθεί κατά την διάρκεια της παιδευτικής διαδικασίας θα την επηρεάσει και ανάλογα ως προς την αποτελεσματικότητά της. Μια ευχάριστη παιδαγωγική ατμόσφαιρα επιφέρει και την αβίαστη συμμετοχή σε αυτή τον μαθητών, με την σωστή επιλογή της διδακτέας ύλης παίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτή.

Η δύναμη του παραδείγματος σύμφωνα με Εκείνους ασκεί τεράστια επιρροή στην αποτελεσματικότητα της αγωγής, καθώς ο παιδαγωγός παιδαγωγεί με τις πράξεις του. Ακόμη η επιλογή των κατάλληλων μορφωτικών αγαθών καθώς και η ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων με την έμπρακτη αγάπη να τις διακατέχει επηρεάζει την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων. Η προσωποκεντρική αντιμετώπιση της διδασκαλίας και η ύπαρξη ευχάριστης παιδαγωγικής ατμόσφαιρας θεωρήθηκαν θεμελιώδης αρχές της παιδαγωγικής διαδικασίας αφού αυξάνουν την αποδοτικότητα της.

Και οι τρεις μεγάλοι Πατέρες, είναι υποστηρικτές της ευθύνης που φέρουν οι γονείς στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, καθώς είναι οι πρώτοι παιδαγωγοί των ψυχών των παιδιών που θα τις επανδρώσουν με αξίες και αρχές που θα τους ακολουθούν σε όλη τους την ζωή. Οι γονείς ως οι πρώτοι φυσικοί παιδαγωγοί των παιδιών, είναι οι θεμελιωτές της διαπαιδαγώγησής τους. Αμφότεροι και οι δυο γονείς έχουν το ίδιο μερίδιο ευθύνης στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών και κατ' επέκταση στην ανατροφή τους. Το μεγαλύτερο μέρος την ευθύνης της αγωγής ανήκει στην οικογένεια, άποψη που συνεχίστηκε και επιβεβαιώθηκε από την σύγχρονη ψυχολογία και παιδαγωγική. Όλα αυτά θα επιτευχθούν, όταν οι

παιδαγωγοί πλησιάζουν την ψυχή του παιδιού και επιλέξουν εξατομικευμένες παιδαγωγικές μεθόδους, ανάλογα τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των παιδιών

Όσο αφορά την παιδαγωγή των παιδιών στο σχολείο επισημαίνουν ότι το καλό κλίμα που επικρατεί στην τάξη ευνοεί την αφοσίωση και την αποτύπωση στην ψυχή των παιδιών, όσα προσπαθούν να τους μεταλαμπαδεύσουν οι παιδαγωγοί τους, άποψη που έχει υιοθετηθεί από την σύγχρονη παιδαγωγική. Οι Πατέρες διδάσκουν την ισότητα των ανθρώπων σε σχέση με το φύλο, τις ιδιαιτερότητες και γενικά τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους, άρα η κοινή αντιμετώπιση και αγωγή είναι αναγκαία από την μεριά του παιδαγωγού προς τους παιδαγωγούμενους.

Και οι τρεις Πατέρες είναι υποστηρικτές της σπουδαιότητας της επιρροής της διαπαιδαγώγησης στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Η διαπαιδαγώγηση τοποθετείται από τους Πατέρες από την στιγμή της γέννησης και ασκείται από τους γονείς σε αυτήν την ηλικία του παιδιού. Μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια παιδαγωγική επιστήμη εκείνης της εποχής, εκείνης που εξελίχθηκε έως σήμερα με τις βάσεις που έβαλαν οι Πατέρες.

Έτσι, όταν ανατρέξουμε στην σημερινή παιδαγωγική και την συγκρίνουμε με την παιδαγωγική των Καππαδόκων Πατέρων σε θέματα διαπαιδαγώγησης και εκπαίδευσης των παιδιών, γίνεται σαφής η συσχέτισή τους και η επιρροή που άσκησαν οι Πατέρες στη διαμόρφωσή τους. Σύμφωνα με τους Καππαδόκες Πατέρες η παιδαγωγική με τις παιδικές αρχές που την διακατέχουν μπορεί να ταυτιστεί με την ποιμαντική καθώς έχουν τον ίδιο σκοπό καθώς την αγιότητα του ανθρώπου, επομένως ο παιδαγωγός ασκεί λειτούργημα.

Το λειτούργημα αυτό εντάσσεται μέσα στην εκάστοτε κοινωνία καθώς είναι εκείνη που πλάθει τους επερχόμενους πολίτες. Η παιδαγωγική καθορίζει την μορφή της κοινωνίας και κατ' επέκταση τις ζωές των πολιτών της αλλά και των απογόνων της. Από την αγωγή εξαρτάται η βελτίωση ή όχι του πολιτισμού γι' αυτό η αγωγή οφείλει να είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την χριστιανική διδασκαλία προς αποφυγήν της έκπτωσής του.

Οι Καππαδόκες Πατέρες μας παρέδωσαν μια παιδεία προσωποκεντρική με την αγάπη και την ελευθερία αλλά και τον σεβασμό του ανθρώπινου προσώπου να αποτελούν τα τρία βασικά χαρακτηριστικά της. Οι παιδαγωγικές αρχές εφαρμόζονται όταν ο παιδαγωγός κατέχει την θέση του πνευματικού πατέρα και έτσι επιτυγχάνει την συγκρότηση ελεύθερων και δυνατών προσωπικοτήτων που θα δίνουν απλόχερα ανιδιοτελή αγάπη αλλά και αλληλεγγύη στους συνανθρώπους τους.

Η παράδοση στους σύγχρονους παιδαγωγούς από τους Καππαδόκες Πατέρες μιας προσωποκεντρικής παιδείας με την αγάπη, την ελευθερία και τον σεβασμό να την χαρακτηρίζουν τους καθιστούν αυτόματα και συνεχιστές της. Οι παιδαγωγικές αρχές που μας έδωσαν ως κληρονομία οι Πατέρες είναι υλοποιήσιμες μόνο όταν οι παιδαγωγοί κατέχουν την θέση ενός πνευματικού πατέρα. Τότε θα επέλθει αυτόματα η δημιουργία ελεύθερων και πνευματικών προσώπων που θα διακατέχονται από έμπρακτη αγάπη για τον συνάνθρωπο τους. Οι παιδαγωγικές αρχές έχουν θέση μόνο μέσα στην εν Χριστό ζωή, μέσα από την μυστηριακή ζωή σύμφωνα με τους Πατέρες.

Οι σύγχρονοι παιδαγωγοί οφείλουν να επικοινωνούν με τον παιδαγωγούμενο μέσα σε ένα κλίμα αλληλοσεβασμού και αγάπης. Οι αυταρχικές και συνάμα εγωιστικές συμπεριφορές πρέπει να απέχουν από την εκπαιδευτική διδασκαλία. Ως πρότυπο συμπεριφοράς ο παιδαγωγός οφείλει σύμφωνα τους τρεις Πατέρες να είναι ήρεμος, ευγενικός και να αντιμετωπίζει όλους τους μαθητές του με ισότητα. Η πνευματική του ζωή και ταυτόχρονα η ηθική του καλλιέργεια πρέπει να υπάρχουν στα γνωρίσματα του παιδαγωγού.

Η αφήγηση σε συνδυασμό με τον διάλογο αλλά και την χρήση εποπτικών μέσα από μια εξατομικευμένη διδασκαλία αποτελούν τις κύριες παιδαγωγικές αρχές των Καππαδόκων πατέρων που βλέπουμε ότι υπάρχουν στην σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη. Μέσων και η εφαρμογή της εξατομικευμένης διδασκαλίας. Με την χρήση εποπτικών μέσων και την προσφορά ερεθισμάτων στους μαθητές η μαθησιακή διδασκαλία γίνεται αποτελεσματικότερη μέσω της εξατομικευμένης διδασκαλίας προσαρμοσμένη στις ατομικές ανάγκες της εκάστοτε προσωπικότητας.

Η παιδευτική διαδικασία μεταλαμπαδεύοντας στους παιδαγωγούμενους ανιδιοτελή αγάπη και χριστιανικές αρετές γαληνεύει την ψυχή του ανθρώπου με τον παιδαγωγό να παίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Μέσα από την βιωματική μάθηση ο παιδαγωγός αποτελεί ζωντανό παράδειγμα των αρετών του και αξιών του και θα πρέπει να αποτελεί πρότυπο στη σύγχρονη κοινωνία που την διέπει η αντιστροφή των αξιών και των αρετών.

Βιβλιογραφία

Αγία Γραφή, (*Παλαιά και Καινή Διαθήκη*), *Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα*,

Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα, 1997.

Αγγελάκος, Μ., *Διαθεματικές προσεγγίσεις της γνώσης στο ελληνικό σχολείο*, Μεταίχμιο Αθήνα, 2003.

Δημητρακόπουλος Γιάννης, *Φιλοσοφία και Πίστη, Η λογική αποδειξιμότητα των χριστιανικών δογμάτων κατά τον Γρηγόριο Νύσσης ή fides deprecans intellectum*, Παρουσία, 1996.

Δρατσέλλας, Κ. Νικολάος, *Η Θεολογία του Α' κατ' Ενωμίου Λόγου του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης*, Αθήναι, 2002.

Beilin, Η., *Η διαρκής συμβολή του Piaget στην αναπτυξιακή ψυχολογία. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επιμ.), Αναπτυξιακή Ψυχολογία. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1997.*

Γρηγόριος Νύσσης, ΒΕΠΕΣ

Γρηγοριάδης Κ., «*Η συμβολή της Παιδαγωγικής στην αναπτυξιακή πορεία του ανθρώπου*», στο Παιδαγωγία Ζωής, Σταύρος Φωτίου, επιμ.έκδ., Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα, 1999.

Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2003

Δερβίσης Σ., *Σύγχρονη γενική μεθοδολογία της διδασκαλίας – μάθησης* Ιδιωτική έκδοση, Θεσσαλονίκη, 1999.

Εξάρχος Βασιλ. Κ., *Παιδαγωγικοί γνώμαι τού Μ. Βασιλείου*, Αθήναι, 1938.

Ζέρβης Νικ, Ι., *Γενική θεώρηση του Εκπαιδευτικού μας Συστήματος*, Ντέρμπαν, 1981.

Ζέρβης Νικ., *Τα παιδαγωγικά έργα του Μ. Βασιλείου*, 1η έκδοση, εκδ. Σμυρνωτάκη, Αθήνα, 2008.

Θεολόγος Γρηγόριος , *Λόγος Β' «Απολογητικός»*, Ε.Π.Ε., Τόμ. 1 Πατερικά , Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1975.

Βορβής Ιωα., Δανηλίδου, Ευ. «*Περί παιδων αγωγής*» - Η παιδαγωγική σκέψη του Πλούταρχου», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης

(ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014, Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

Κογκούλης Ι., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1996.

Κογκούλης, Ι., *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2000.

Κογκούλης, Ι., *Κατηχητική και Χριστιανική Παιδαγωγική*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2002.

Κοσσυβάκης, Φ., *Κριτική - Επικοινωνιακή Διδασκαλία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998

Κουγιουμουτζάκης Γ., (επιμ.), *Αναπτυξιακή Ψυχολογία. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Κρουσταλάκης Γ., *Διαπαιδαγώγηση Πορεία ζωής*, Η' έκδοση, Κρουσταλάκης, Αθήνα, 2006.

Κυνηγόπουλος, Λ. Νικόλαος, *Δύο Δρόμοι ένας Σκοπός, Νεανικοί Προβληματισμοί και Αναζητήσεις, Ιωάννης ο Σιναΐτης το καύχημα των Ασκητών, Βασίλειος ο Μέγας το στερέωμα των Πιστών*, Ξάνθη, 1988.

Κωνσταντίνος Χ., *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2015.

Μπόνης Κ., *Οι Πατέρες της Εκκλησίας περί παιδων αγωγής*, Αθήνα 1965.

Μπούκης, Χρίστος, *Η Γλώσσα του Γρηγορίου Νύσσης υπό το φως της φιλοσοφικής ανάλυσεως*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1970.

Μαρκαντώνης Ι., *Οι Τρεις Ιεράρχαι εξ'επόψεως ανθρωπολογικήςυπαρξικής*, Αθήνα, 1969.

Ματσαγγούρας, Ηλίας., *Θεωρία και πράξη της Διδασκαλίας*. Γρηγόρης, Αθήνα, 1999.

Ματσαγγούρας, Ηλίας., *Στρατηγικές Διδασκαλίας: Η κριτική σκέψη στη διδασκαλία-πράξη*. Gutenberg, Αθήνα, 2000.

Ματσαγγούρας Ηλίας., *Θεωρία της Διδασκαλίας*, Gutenberg, Αθήνα, 2001

Μαυρίδης Α., *Θεολογικές και Παιδαγωγικές Απόψεις στη Διδασκαλία του Μεγάλου Βασιλείου. Μια θεωρητική ανάλυση*, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 2005.

Μητροπούλος Β., *Εκπαιδευτικές Τεχνολογίες στο Σύγχρονο Σχολείο, Εφαρμογές στη Θρησκευτική Αγωγή*, Εκδόσεις Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη, 2014.

Μπαλάσκας, Κ. ,*Κοινωνική θεώρηση της παιδείας*, Γρηγόρης, Αθήνα,1984.

Μπρατσιώτης Π., *Η δια μέσου των αιώνων επιβίωσις των Τριών Ιεραρχών. Λόγος εις την εορτήν των Τριών Ιεραρχών*, Αθήναι, 1939.

Μποζιάμρας Ιωάννης, «*Απελευθέρωση της αγωγής*», Σταύρος Σ. Φωτίου (Ε π ι μ .), Θέματα Χριστιανικής Αγωγής , Αθήνα, Αρμός, 2001.

Μουτσούλας Ηλίας Δ, *Ο Μ. Βασίλειος ως παιδαγωγός*, Αθήναι ,1979.

Ναζιανζηνός Γρηγόριος ,*Εις τον Επιτάφιον εις τον Μέγαν Βασίλειον*, PG 36, 604C. E. Artemi (2016), «Embracing greek philosophical thinking in the fathers of the 2nd - 5th centuries», Vox Patrum

Παπαγεωργίος Γ. & Χανιώτης Μ., «*Η συμβολή του παιδαγωγικού έργου του Μ. Βασιλείου στις θεωρίες των επιστημών της Αγωγής*», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014.

Ουάντσογουερθ, Μ. Γ., *Η θεωρία του Ζαν Πιαζέ για τη Γνωστική και τη Συναισθηματική Ανάπτυξη. Τα θεμέλια του κονστρουκτιβισμού*, Καστανιώτης, Αθήνα,2001

Παπαδόπουλους, Γ.Στυλιανός, *Η Ζωή ενός Μεγάλου, (Βασίλειος Καισάρειας)*,Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι, 1979.

Ριμπάς Στάθης, *Μεθοδολογία της διδασκαλίας των μαθημάτων του Δημ. Σχολείου*, Αθήνα,1982

Στασινοπούλος Μιχαήλ. Δ. ,*Μορφές από τον 4ο αιώνα μ.Χ.*, Ψυχικό, 1972.

Σωτηροπούλος Χαραλάμπος Γ , Καθηγητού και Προέδρου του Τμήματος Θεολογίας της ΘΣΠΑ, *Η Αγωγή των νέων κατά τους Τρεις Ιεράρχες*, Περιοδικό Κοινωνία, έτος ΜΗ΄ Ιανουάριος – Μάρτιος 2005, Τεύχος 1

Τατάκης Βασίλειος, *Η Συμβολή της Καππαδοκίας στη Χριστιανική Σκέψη*, Αθήνα, 1960.

Τατάκης Βασίλειος., *Παιδαγωγική*, Αθήνα,1978.

Τσελεγγίδης Δ., *Ορθόδοξη Θεολογία και ζωή. Μελέτες συμβατικής Θεολογίας*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2005.

Τσιρίμπας, Α., *Γενική Διδακτική*, Ι. Χιωτέλη, Αθήνα, 1974.

Φράγκος Κωνσταντίνος., *Μερικά από τα βασικότερα γνωρίσματα της παιδαγωγικής του Μ. Βασιλείου*. ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ: Ι.Μ.Θ., Θεσσαλονίκη, 1979.

Φυτράκης, Ιωάνν. Ανδρέου, *Η Εκκλησιαστική ημών Ποίησις, Κατά τας κυριωτέρας αυτής φάσεις*, Αθήναι, 1957.

Χαραλαμποπούλος Γιάννης Ν., *Γενική παιδαγωγική*, Αθήνα, 1983.

Χρήστος Παν. , *Ο Μ. Βασίλειος και η Ελληνική Παιδεία*, ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ εκδ. Ι.Μ.Θ, Θεσσαλονίκη, 1979.

Χρυσοφίδης, Κ., *Βιωματική- Επικοινωνιακή Διδασκαλία*, Gutenberg, Αθήνα, 2000.

Erikson Erik, *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία*, Καστανιώτη, Αθηνά, 1990.

Piaget Jean and Inhelde Bärbel , *The Psychology of the Child*. Basic Books, New York, 1969.

Quasten J.. *Patrology*, vol. III, Utrechet - Antwert 1963.

McKinnon, James, *Music in Early Christian Literature*, Cambridge University Press, 1987.